

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Jitka Zabloudilová

Postavení kast v indické společnosti
Diplomová práce

Olomouc 2011

Děkuji vedoucímu diplomové práce JUDr. Petru Osinovi, Ph.D. za jeho odborné vedení a dozor, zejména za hodnotné rady, podnětné připomínky a za zodpovězení všech mých dotazů během psaní diplomové práce.

Já, níže podepsaná Jitka Zabloudilová, autorka diplomové práce na téma „Postavení kast v indické společnosti“, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, dávám tímto jako subjekt údajů svůj vědomý a dobrovolný souhlas ve smyslu § 4 písm. n) zákona 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, správci:

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, Olomouc 771 47, Česká republika

ke zpracování osobních údajů v tomto rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizaci zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Informační centrum UP.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle zákona 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že moje osobní údaje výše uvedené jsou pravdivé.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Postavení kast v indické společnosti“ vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 14.března 2011

.....

Obsah

Úvod.....	6
1. Pojednání o Indii a její historii mající spojitost se vznikem kastovního systému, filozofie hinduismu.....	8
1.1 Upanišady.....	12
1.2 Hinduismus.....	13
2. Kasta.....	16
2.1 Členění: kasta a podkasta.....	17
2.2 Čistota a znečištění.....	18
3. Původní kastovní systém varnášrama.....	21
3.1 Pojem hierarchie.....	21
3.2 Teorie varn: moc a kněžství.....	22
3.3 Kasta a varna.....	25
4. Dělbá práce.....	28
4.1 Kasta a profese.....	28
4.2 Džadžmáná systém.....	29
4.3 Povinnosti příslušníků jednotlivých kast.....	31
5. Kastovní systém a manželství, endogamie.....	34
5.1 Endogamie.....	35
5.2 Hierarchie svateb a manželských svazků.....	37
5.3 Izogamie a hypergamie.....	38
5.4 Klasická teorie: svatba a varna.....	40
6. Pravidla týkající se kontaktu a jídla.....	42
6.1 Kontakt a nedotýkatelnost.....	42
6.2 Jídlo a stravování.....	43
6.3 Voda a dýmka.....	45
6.4 Vegetariánství.....	46
7. Indie dneška.....	48
7.1 Indická ústava 1950, otázka všeobecné ochrany lidských práv a svobod, zákaz diskriminace z různých důvodů.....	48
7.2 Projevy kastovního života v moderní době.....	50
7.3 Město versus vesnice.....	52
Závěr.....	54

Seznam použité literatury.....	56
Abstrakt.....	58
Klíčová slova.....	59

Úvod

Cílem této diplomové práce je charakteristika kastovního systému a některých oblastí s ním úzce souvisejících. Tématem práce je postavení kast v indické společnosti. Kastovním systémem lze velmi zjednodušeně chápat určité rozdělení indické společnosti dle kritérií zejména náboženských a sociálních, a to původně do tak zvaných varn, dále do kast a mnoha dalších podkast. Indickou společnost je možno chápat jako indické obyvatelstvo, jehož život je kastovním systémem regulován, a to ve všech směrech. Časově se snažím v této práci pojmut období již od dob starověké Indie, kdy se kastovní systém začal postupně vyvíjet, až do doby dnešní. Jde tedy o rozmezí několika století před naším letopočtem až po jednadvacáté století. Územně lze vymezit náš zájem na oblast dnešního Indického státu a některých územních částí států okolních, které dříve k Indii náležely.

O kastovnictví bylo doposud vypracováno několik studií a napsáno dosti monografií, avšak tímto tématem se zabývají spíše zahraniční autoři, zejména samotní Indové, často velmi úzce specializovaní na konkrétní územní oblasti Indie či na konkrétní části kastovního systému. Jiní než indiští autoři se tématem většinou zabývají sice komplexně, ale na druhou stranu většinou povrchově, jen málokdy detailně. Co se týče autorů českých, lze kromě autorů monografií zabývajících se zejména dějinami indického státu a tím jen naprosto okrajově kastovním systémem, dohledat pouze jednoho významnějšího autora, který se problematikou kastovnictví zabýval jako hlavním tématem. Zdrojem mé práce tak byla především zahraniční cizojazyčná literatura, o které mohu tvrdit, že podává informace dosti vysoké a detailní úrovně.

Ve své práci především vysvětluji principy, na nichž kastovní systém spočívá, jak se projevuje v jednotlivých oblastech lidského života a lidského soužití, popisují instituty s ním spojené a pro lepší pochopení uvádím některé praktické příklady. První kapitoly jsou věnovány především stručnému historickému vývoji Indie a hinduistickému náboženství, které od kastovního systému nelze nikterak oddělit, jelikož je s ním nerozlučně spjato. V dalších kapitolách se pak věnuji postupnému vývoji kastovního systému od jeho prvopočátků, přes období tradiční indické společnosti, období britské nadvlády až po dobu dnešní. Zároveň s tímto vývojem popisují instituty kastovními pravidly regulované. Avšak tím, že kastovní systém je v Indii spjat naprosto se vším, zaměřila jsem se pouze na několik hlavních oblastí lidského života, jako jsou například sňatky a výkon práce. Na konci mé práce jsem se zaměřila především na vztah kastovního systému a indického právního řádu a dále

na otázku lidských práv, zejména zákaz diskriminace, dále také na vliv západního moderního myšlení na indické obyvatelstvo.

Ocenila bych, kdyby v dalších letech výzkum kastovního systému směřoval zejména právě směrem ke zkoumání dodržování lidských práv a k problematice rozdílů v dodržování kastovních tradic mezi oblastmi již zasaženými modernizací, zejména velkými městskými aglomeracemi a oblastmi zaostalejšími, odlehlejšími a moderním světem dosud málo dotčenými.

1. Pojednání o Indii a její historii mající spojitost se vznikem kastovního systému, filozofie hinduismu

„Na naší zeměkouli jsou země a oblasti, ke kterým jakoby se neustále stáčely oči celého světa. Lákají a vábí – ať už pro svou úlohu v historickém vývoji, pro přírodní bohatství a krásy, nebo pro jakousi tradičně udržovanou pověst čehosi neobyčejného a jedinečného.“¹ Není žádných pochyb, že mezi tyto země patří i Indie. „V její oblasti se rozkládá nejvyšší horstvo naší zeměkoule a jejím územím protékají řeky, které se řadí k nejmohutnějším veletokům na celé této planetě. Má na svém území patrně relativně nejvyšší počet jazyků a může se pochlubit nepřetržitou kontinuitou kulturního vývoje, který náleží k nejdelším na světě.“² Když se zaměříme na dějiny starověké Indie, zjistíme, že hlavním zdrojem poznání o jejím vývoji byly zprávy, které přinášeli návštěvníci této rozlehlé země, tedy neindové.

Již několik století před naším letopočtem se lidé začali zabývat otázkami týkajícími se nejen jejich holé existence. Dělo se tak po celém světě, ať už šlo o starověký Egypt, Čínu, starověké Řecko či právě Indii. Lidé si kladli otázky typu odkud se člověk vlastně vzal, co je cílem bytí a podobně.³

V Indii v době okolo poloviny prvního tisíciletí před naším letopočtem vznikly nejstarší Upanišady – literární díla filozofického a náboženského charakteru, které daly základ veškerému dalšímu společenskému, kulturnímu, ale hlavně duševnímu vývoji. Později došlo k založení velkých náboženství – buddhismu a džinismu a následně na to se začal formovat i hinduismus. Díky buddhismu se pak učení Upanišad rozšířilo i do jiných oblastí, než byla jen Indie. Tyto se totiž rozšířily na většině asijského kontinentu. Dalo by se tedy říci, a nebylo by to vůbec chybou, že hinduismus, buddhismus a džinismus jsou v podstatě jakýmsi pokračovateli Upanišad.⁴

Hinduismus však nelze chápat jako náboženství v pravém slova smyslu. Hinduisté totiž dbají spíše na pravidla chování, která jim hinduismus určuje, na vztahy mezi jednotlivými složkami společnosti, které popisuje, než na jeho institucionální složku. Můžeme jej tedy chápat spíše jako společensko náboženské smýšlení. Nejen tato okolnost, ale i mnohé další odlišují hinduismus od ostatních náboženství. Asi tím na první pohled nejzřetelnějším

¹ ZBAVITEL, Dušan. *Starověká Indie*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985, s. 7.

² Tamtéž

³ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 5.

⁴ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 6.

rozdílem je, že hinduismus nemá zakladatele. Není ani možné přesně určit dobu jeho vzniku. Doba začátku jeho vývoje je určována někdy kolem druhé poloviny prvního tisíciletí před naším letopočtem, kdy se pravděpodobně vyvinul ze staršího náboženství bráhmanismu, avšak není žádné zmínky o nějaké konkrétní osobě, která by za tímto přerodem stála.⁵

Dokonce i samotný výraz „hinduismus“ je slovem arabského původu, kdy Arabové chtěli odlišit „nevěřící“ od muslimů na těch územích dnešní Indie, kde se rozšířilo náboženství islámské. Indové tento výraz následně převzali, ale samotná jejich věrouka původně nijak sama sebe nenazývala a sami hinduisté ji také nijak nenazývali, snad z důvodu nepotřebnosti názvu.⁶

Hinduismus dále nemá ani žádný institucionální základ, nebyla nikdy založena ani žádná církevní organizace hinduistů. Hinduismus nemá žádnou nejvyšší osobnost, jako například křesťanství papeže. Kdybychom hledali nějakou „hinduistickou bibli“, ničeho bychom se nedopátrali, protože neexistuje žádný soubor písma svatého hinduismu.⁷ Existuje však mnoho knih majících náboženský obsah, k nimž se hinduisté hlásí.

Naprosto nejdůležitější odlišností hinduismu od ostatních náboženství je jeho společenská stránka. Hinduistické učení je totiž založeno na nerovnosti lidských bytostí, která je naznačována už i v nejstarších písemných pramenech. Dle těchto pramenů stál na počátku světa stvořitel – Brahma. Brahma stvořil čtyři lidské bytosti a stanovil jim odlišné postavení, práva a povinnosti. Tito čtyři lidé byli prvními příslušníky vzniknuvších společenských tříd – varn. Varny byly později dále rozděleny na kasty a následně pak podkasty, kterých bylo a je nejméně stovky, možná i tisíce. Příslušnost k varně, v pozdějších dobách ke kastě a podkastě je dána zrozením a je po celou dobu života nezměnitelná až na výjimky související například se sňatky mezi příslušníky různých kast.⁸ Z tohoto lze dovodit, že konverze z jiného náboženství k hinduismu není možná, neboť hinduistou se člověk jedinečně narodí. Může jím být tedy jen a pouze potomek indických hinduistických rodičů, popřípadě alespoň jednoho takového rodiče.

Hinduismus tím, že neklade přísné požadavky na věroučnou stránku, je náboženstvím dosti volným, avšak na druhou stranu jeho velmi striktní požadavky na společenský, rodinný, kulturní život, jeho příslušníky nesmírnou měrou svazují. Co se týče věroučné stránky,

⁵ PAUL, John Jeya, YANDELL, Keith Edward. *Religion and public culture: encounters and identities in modern South India*. Richmond: Curzon, 2000, s. 3 – 4.

⁶ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 6.

⁷ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 7.

⁸ SMITH, Brian K. *Classifying the universe: the ancient Indian Varna system and the origins of caste*. New York: Oxford University Press, 1994, s. 109 – 110.

můžeme v rámci hinduismu sledovat opravdu velkou různost náboženských projevů a pravidel.⁹ V různých částech Indie se lze setkat jak s polyteismem, tak i s monoteismem, jak s mechanickými obřady, tak s obřady velmi procítěnými, až po nejhlubší meditace. Avšak to, co vždy spojovalo a spojuje příslušníky hinduismu, ať žijí kdekoliv, jsou tradice. Tyto se projevují především ve starověké indické literatuře. Jejich základem je velmi rozsáhlý soubor Véd, k nimž patří již jednou zmiňované Upanišady. Dalšími literárními díly, která rozšiřovala tradice, byly tak zvané Smrti, které obsahovaly výčet zákazů, příkazů a povolení, dle jejichž dodržování bylo možno naplnit správně smysl života na zemi. Tato literární díla většinou nesla název, ve kterém bylo obsaženo označení šástra nebo súra. Šástry a sútry však byly přístupné zejména vyšším vrstvám obyvatel a mezi obyčejnými lidmi se tradice šířily prostřednictvím vyprávění příběhů, legend a eposů. Z nich lze uvést pouze pro příklad národní indické eposy Mahábháratu a Rámajánu, které jsou světově známé.

Požadavky na společenský život jsou vyjádřeny v povinnostech příslušníků jednotlivých kast. „Kasta dává pokyny pro uznání, přijetí, zasvěcení a posvátné předurčení lidské bytosti, hned od jejího příchodu na svět. Pro dětství, jinošství i dospělý věk nařizuje, jak sát, pít, jíst a vyprazdňovat se, jak se mýt, jak prát, pomazávat se a špinit; jak se oblékat a zdobit, jak sedět, vstávat a uklánět se, jak se pohybovat, navštěvovat a cestovat, mluvit, číst, poslouchat a recitovat, meditovat, zpívat, pracovat, hrát si a bojovat. Má své zákony o společenských a náboženských právech, výsadách a zaměstnáních, o výcviku, školení a výchově, o závazcích a obřadech, o omylech, přestupcích a hříších, o mezikastovních stycích a čeho se tu vyvarovat, o vyhnání z kasty, o znečištění a očištění, o pokutách, výstrahách, uvěznění, zmrzačení, vyhnanství a hrdelním trestu. Vysvětluje různé způsoby, jak se páchá to, čemu se říká hřích, jak se hříchy hromadí a jak se jich zbavit, vysvětluje způsoby získávání zásluh, udílení zásluh a ztrátu zásluh, zabývá se dědictvím, předáváním, vlastnictvím a vyvlastněním, půjčkami, zisky, ztrátami a hospodářským úpadkem. Rozhoduje v otázkách úmrtí, pohřbu a žehu a v otázkách posmrtné památky, pomoci a ublížení duši zemřelého.“¹⁰ Tento výčet druhů činností, jichž se pravidla upravující chování příslušníků kast ve společenském životě týkají, je souhrnný – týká se všech kast, ve všech regionech Indie i celého období vývoje kastovního systému, avšak, je z něj zřetelně patrné, že kastovní systém zasahuje prakticky do všech vztahů a událostí, které si lze v životě člověka vůbec představit.

⁹ PAUL, John Jeya, YANDELL, Keith Edward. *Religion and public culture: encounters and identities in modern South India*. Richmond: Curzon, 2000, s. 4 – 6.

¹⁰ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 8 – 9.

Jak už bylo výše zmíněno, vznik hinduismu se datuje někde kolem poloviny prvního tisíciletí před naším letopočtem, zároveň se vznikem nejstarších védských textů.

Avšak je důležitou informací, že prvními vyznavači tohoto náboženského směru nebyli rodilí Indové, nýbrž jacísi přistěhovalci, kteří se označovali za Árje, neboli vznešené. Sami sebe postavili na vrchol pomyslného žebříčku společnosti a ostatní – nižší původní obyvatelé, chtěli od sebe odlišit. Tím postupně vznikl systém varn. Tuto hierarchickou strukturu se Árjům podařilo vybudovat z pohledu historie v dosti krátkém čase, přičemž postupně docházelo k rozdělení obyvatelstva na mnohem více vrstev, než jen na Árje a domorodé. Tím, že Árjové zařadili původní obyvatelé do tohoto systému, byl jim umožněn přístup i do hinduismu. Zpočátku možnost vstupu do hinduismu totiž nebyla omezena pouze na ty, kteří se v Indii narodili, mohli do něj vstoupit i ostatní přistěhovalci. Později se však systém varn, ze kterého se už vyvíjely kasty, uzavřel okolnímu světu a do budoucna nebylo již možno se do něj dostat jinak, než zrozením v něm.¹¹

Nasadě by mohla být otázka, co bylo důvodem této až neprodyšné uzavřenosti? Dovožuji, že šlo o jakousi obrannou reakci proti stále více a více se rozšiřujícímu muslimskému náboženství a muslimské nadvládě. S tím velmi úzce souvisel i vznik, rozmach a přísné vyžadování některých tradic v rámci hinduismu. Jako jasný příklad lze uvést dětské sňatky, kdy mladé dívky ještě před dovršením dospělosti byly provdány ve snaze uchránit je od případného únosu do harému nějakého mocného muslimského muže.

Avšak vedle tohoto a dalších čistě logických důvodů stál i důvod jiný, důvod duchovního charakteru. Hinduismus má, stejně jako ostatní náboženství, určitý názor na stvoření světa, kdy toto stvoření je přiznáváno již zmíněnému stvořiteli Brahma neboli Vesmírnému duchu. Stvořil tento svět, bohy, lidi, faunu i floru, prostě vše kolem nás. Problémem však je to, že co má nějaký začátek, musí mít nutně i nějaký konec, přičemž hinduisté věří, že na začátku bylo vše dobré, ale čím svět spěje blíže a blíže ke konci, vše se jen zhoršuje. Než svět zanikne, bude se zmítat ve všem špatném, nic již nebude dobrým. Proto by se snaha „uzamknout“ vše prostřednictvím kast a důrazných pokynů, jak se chovat, dala vyložit jako zastavení nebo alespoň co největší zpomalení vývoje světa k jeho konci.¹²

Existence tedy bude stále horší a tíživější. „A protože duše každého živého tvora – átman – je odsouzena k neustálým přerodům v nepřetržitém cyklu reinkarnací, nabývá tím větší naléhavosti otázka, zda a jak je možné ji vysvobodit z tohoto koloběhu životů a umožnit

¹¹ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 27 – 29.

¹² ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 12.

jí opětý návrat tam, odkud vyšla – do Vesmírného ducha – aby byla další strastiplně existence ušetřena.“¹³ V rámci hinduismu není rozuzlení tohoto problému vždy jednoznačné. Některý hinduistický proud nepovažuje vysvobození z koloběhu životů za možný vůbec, jiné jej za určitých podmínek připouští, přičemž většina se přiklání k možnosti, že vysvobození dosáhnout lze.

1.1 Upanišady

Již v předchozí kapitole byla o Upanišadách zmínka, přičemž dosud nebylo přiblíženo jakési jejich zařazení do souhrnu védských textů.

Samotné slovo Věda lze významově přirovnat k našemu pojmu „věda“ – zahrnuje způsoby, jak přimět bohy, aby člověku pomáhali, vykládá druhy uctívání bohů. Jde tedy zejména o motlitby. Ty nejdůležitější védské texty se dají rozdělit do čtyř částí. Prvními třemi částmi jsou Rgvéda, Jadžuvéda a Sámavéda. Rgvéda obsahuje veršované prosby a motlitby, Jadžuvéda obsahuje postup pro správné konání obětních rituálů a Sámavéda je modlitebním zpěvníkem. Čtvrtá část véd – Atharvavéda obsahuje soubor zaříkadel a kleteb.¹⁴

Kromě těchto čtyř souborů se postupem času vytvořily i tzv. Bráhmany, jejichž význam je možno chápat jako doplňkový, protože tvoří průvodní texty k předchozím základním védským textům, avšak je jim připisována velká důležitost. Kněz - bráhman, který jediný je může vykládat, je nejmocnějším člověkem, stojí dokonce i nad bohy.

Dále se mezi védské texty zařazují ještě Mantry, což jsou modlitby, které, byly-li knězem doslova vysloveny, měly tu moc, že bohové jim museli vyhovět. A posledními byly tzv. lesní texty – Áranjaky, někdy též nazývány konec véd – védánta, které celou sérii védských textů uzavírají.¹⁵

Učení Upanišad nám odpovídá, většinou formou rozhovoru či příběhu, na nejdůležitější otázky týkající se smyslu lidského života a posmrtného života. Jsou tedy hledáním odpovědí na tyto a jim podobné klíčové otázky, avšak žádná z nich neposkytuje zcela komplexní výklad těchto odpovědí, spíše se k nim snaží čtenáře nepřímo přivést.

Důležitou součástí učení Upanišad je pojetí bytí spojené s výrazy brahma a átman. „Brahma je absolutním bytím – sat, absolutním vědomím – čit a absolutní radostí – ánanda. Je

¹³ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 13.

¹⁴ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 27.

¹⁵ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 30.

nejen původcem a tvůrcem všeho – světa i jeho řádu – ale také tím, který vším prostupuje. Prostupuje také všemi živými tvory jako jejich nejvlastnější „já“, jako átman, tj. jejich duše. A protože tento átman je totožný s brahma, je stejně jako ono našim smyslem nedostupný a jimi nevnímátný. Sídlí ve hmotném těle, ale nepodílí se na žádné činnosti.¹⁶ Toto splynutí brahma s átmanem je hledáním božského ve všem, nejen v člověku.

V Upanišadách je popsán i koloběh životů a případné vysvobození duše z tohoto koloběhu. Koloběh životů je nazývaný sansára a átman poté, co zemře tělo, pokračuje ve své existenci v těle dalším. Tento koloběh se opakuje dalšími a dalšími reinkarnacemi do té doby, než z něj člověk samotný nevyjde. Toho lze dosáhnout pouze poznáním, které se nazývá džňána, kdy si člověk uvědomí splynutí svého átman s brahma. Tím dojde k vysvobození átmana, který se vrací do Vesmírného ducha.¹⁷

Důležitý je rovněž tzv. Karmanový zákon. Jeho základní pravidla jsou jednoduchá – člověk musí v životě konat dobré skutky, protože ty jsou odměněny. Naopak každé vykonané zlo je po zásluze potrestáno. Dobré a spravedlivé jednání a naopak vyhýbání se špatnému vede k tomu, že v další reinkarnaci, bude člověku zaručeno lepší zrození.¹⁸ Karmanový zákon tedy nutí člověka, aby ve vlastním zájmu jednal ctnostně.

1.2 Hinduismus

Co se týče vzniku a základních charakteristických rysů tohoto náboženství, tyto jsme si popsali výše. Avšak hinduismus jako celek je velmi rozsáhlým učením, kdy zachytit všechny jeho stránky je velmi složité, proto se pokusím alespoň stručně nastínit některé důležitější části tohoto učení.

Jedním z nich je element bhakti, který se začal vyskytovat vedle klasického učení o brahma a átmanu, poprvé v eposu Mahábhárata. Pojem znamená lásku a oddanost, které byly mimo konání dobrých skutků považovány taktéž za cestu k vysvobození. Bhakti bývá označováno za nový směr v hinduistickém učení, avšak i když si získalo široké masy vyznavačů a i když vysoké kasty toto myšlení potvrdily za část cesty k dosažení vysvobození, zůstalo u nejvyšších bráhmanských kast na nejnižší úrovni ze všech cest k vysvobození. Směr bhakti však také nejvyšší vrstvy hinduistické společnosti ovlivnil i tak, že jim položil základy pro důležité náboženské zvyky, jako například, že motlitby jsou pronášeny polohlasem,

¹⁶ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 19.

¹⁷ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 21.

¹⁸ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 22 – 23.

před sochami a obrazy bohů je nutno se uklonit a obcházet je zleva doprava, že se mají konat hromadné poutě na svatá místa a mnoho dalších.¹⁹

Co se týče hinduistických bohů, získali si velkou oblibu bohové Višnu a Šiva, kdy dokonce jejich příznivci vytvořili sekty nazývané podle nich – Višnuismus a Šivaismus. V těchto sektách byl každý z nich chápán jako jediný pravý existující bůh a ostatní byli jemu podřazeni.²⁰ Samozřejmě existovaly i sekty další, avšak tyto dvě byly známé nejvíce. Názory příslušníků jednotlivých sekt se navzájem lišily, avšak nikdy mezi nimi nedošlo k vyložené nepřátelským postojům. Toto vzájemné soužití sekt je vyjádřením vzájemné tolerance, která mezi nimi panovala a je hodné pozornosti.

Dalším z rysů hinduismu je požadavek tzv. trivargy. Jde o požadavek dodržení správné posloupnosti a rovnováhy činností trojího druhu: dharma, artha, káma. Dharma představuje souhrn povinností, které má člověk dány ve spojitosti s příslušností k jeho kastě. K této teorii se v dalším výkladu vyjádřím podrobněji. Artha znamená povinnost získávat prostředky pro obživu a bohatnout pouze výkonem té práce, která je mu s ohledem na kastovní zařazení přisouzena. A káma je spojena s povinností zachování rodu, rodiny, lidstva a s tělesným požitkem. Tohoto slova je využito i ve známé indické učebnici erotiky Kámasútře. Je totiž míněno, že rozkoš je pro tělo stejně důležitá jako jídlo.²¹

I když bylo řečeno, že duše – átman po smrti těla znovu vstupuje do těla nového prostřednictvím reinkarnace, i přesto hinduisté mluví o posmrtném životě, o nebi a pekle. To proto, že reinkarnace není tak jednoduchou záležitostí, jak by se mohlo na první pohled zdát. Nedochozí k ní totiž ihned po smrti těla, nýbrž musí být splněny další podmínky. Především musí dojít k pohřbení těla. V případě, že k pohřbení nedojde, stanou se duše nebožtíků duchy, jejichž údělem je v noci na opuštěných místech strašit. Ve většině případů však dojde k pohřbu, přičemž v Indii je typickým pohřeb žehem. Dojde tedy ke spálení těla mrtvého na pohřební hranici, které by měl vykonat syn zemřelého. Každý muž by měl proto mít mužského potomka, a to i za cenu rozvodu s manželkou, která mu jej neporodí, i když za jiných okolností rozvod není vůbec dovolen, jak bude popsáno v jedné z dalších kapitol. Poté, co je vykonán pohřeb, dojde k rozhřešení pro duši, která buď skončí v nebi, nebo v pekle. Délka pobytu zde je určena počtem dobrých či špatných skutků a jejich intenzitou. Až po tomto období se může duše opět vtělit do lidského světa.²² Svě přístí vtělení lze dle

¹⁹ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 106 – 107.

²⁰ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 28 – 29.

²¹ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 37 – 39.

²² ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 39 – 42.

některých názorů i určitým způsobem ovlivnit, kromě dodržování Karmanového zákona, například vykonáním sání, kdy se žena nechá na hranici upálit zároveň se svým zemřelým manželem.²³

²³ MAYER, Adrian C. *Caste and kinship in central India: a village and its region*. Berkeley: University of California Press, 1960, s. 193.

2. Kasta

Kastovní systém rozděluje společnost na velký počet skupin, kdy příslušnost k těmto skupinám se dědí. Tyto skupiny jsou jedna od druhé rozlišeny a zároveň navzájem spojeny dohromady prostřednictvím tří charakteristik, a to separace ve věcech kontaktů a svateb, a to buď přímé separace či nepřímé; dělby práce, kdy každá skupina má na základě tradice přisouzenou profesi, od které se mohou příslušníci skupiny odchýlit pouze do určité míry; a hierarchie, která seřazuje skupiny do posloupnosti, kdy některé jsou nadřazené jedněm a na druhou stranu zase podřazené jiným.²⁴

Zaměříme-li se nyní na samotný výraz „kasta“, pak tento vychází z portugalského a španělského základu, kdy znamená „casta“ doslovně něco nesmíšeného. Zprvu bylo toto slovo používáno spíše jako termín označující rasovou odlišnost – od poloviny patnáctého století v Portugalsku, od roku 1555 v Anglii. Avšak od začátku sedmnáctého století začalo být používáno jako výraz technický.²⁵

Co se týká vzniku kastovního systému, mohou být popsány tři základní periody. První je charakterizována převahou snahy o vysvětlení – kastovní systém je totiž svým způsobem překvapující či až šokující a je tedy hledáno vysvětlení důvodu jeho samotné existence. Ve druhé periodě, která začíná někdy těsně před začátkem dvacátého století, je sice stále aktuální snaha o vysvětlení existence kastovního systému, ale pozornost je věnována popisu samotného systému. Nakonec třetí perioda – ta současná, která začala rokem 1945, je charakterizována intenzivními studiemi na poli antropologie, popis z druhé periody se tedy stává více detailní.²⁶

Od konce sedmnáctého století postupně narůstala otázka, zda je kasta povahy spíše náboženské nebo sociální. Nejvíce důležitá byla tato otázka po dlouhou dobu hlavně pro katolické misionáře v Indii. Za dlouhou dobu bádání nad touto otázkou vzniklo mnoho teorií. Některé tvrdily, že kasta je založena na základu čistě náboženském, jiné tvrdily pravý opak a mezi nimi bylo i mnoho teorií „na půl cesty“.²⁷ Avšak jednu věc je možno tvrdit s určitostí, a sice, že i kdyby kasta byla čistě sociálního základu, její silnou provázanost s náboženstvím není možné popřít.

²⁴ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 57.

²⁵ Tamtéž

²⁶ SMITH, Brian K. *Classifying the universe: the ancient Indian Varna system and the origins of caste*. New York: Oxford University Press, 1994, s. 215 – 221.

²⁷ SMITH, Brian K. *Classifying the universe: the ancient Indian Varna system and the origins of caste*. New York: Oxford University Press, 1994, s. 215 – 221.

2.1 Členění: kasta a podkasta

Co se týče názvů jednotlivých kast a jejich přesného vymezení, budu tomuto tématu věnovat následující kapitolu. Nyní se zaměřím pouze na jejich počet.

Kolik je v Indii kast? Mohou být hlavní kasty sepsány a spočítány? Bez pochyby každému tyto otázky vyvstanou na mysl. Já se na ně zde však nepokusím odpovědět, jelikož postupná odpověď bude dána v dalším textu, a navíc na tyto otázky jednou větou odpovědět ani nelze. Důvodem je, že aktuální kastovní systém je více či méně ovlivněn a vázán k určitému územnímu celku. K pochopení věci lze věc zjednodušit. Představme si Indii jako útvar složený z mnoha různě velkých územních celků, kde tolik, kolik je těchto celků, je i kastovních systémů. Vyvstává však otázka, zda je možné vynásobit počet kast na jednotlivých územích počtem těchto území, abychom došli ke konečnému počtu kast v Indii nebo jestli by měly být podobnosti mezi jednotlivými územími posuzovány společně, například když jsou bráhmani ve všech územních částech na vrcholu hierarchie, zda je možno o nich soudit, že jde o pouze jednu kastu bráhmanů. To stejné je v případě tak zvaných nedotýkatelných, kteří jsou až na úplném dnu společenského žebříčku. Existuje totiž i mnoho skupin nedotýkatelných, a to dokonce i v rámci jedné územní části.

Dále se od sebe liší i jednotlivé profese v různých oblastech. Například profese holiče se vyskytuje všude, ale jejich postavení v rámci hierarchického systému je ne ve všech oblastech Indie stejné, hodně se liší sever Indie od jihu. Z těchto všech rozdílů plyne obtížnost najít odpověď na otázku ohledně přesného počtu kast a je nutno spokojit se pouze s odpovědí řádovou – jsou jich společně s podkastami tisíce.²⁸

V dnešní době tedy není kasta sjednoceným celkem, ba naopak je vnitřně dále rozdělena alespoň na jeden další stupeň - na další podkasty, a většinou existují i druhostupňová dělení - další dělení těchto podkast.²⁹

Mnozí sanskrtské badatelé dokonce tvrdí, že to není kasta, ale právě podkasta, která zakládá ty nejdůležitější charakteristiky obyčejně připisované kastám. Například, že se lidé žení nikoliv v rámci své kasty, ale v rámci pouze své podkasty, a je to také podkasta, nikoliv kasta, která má jakési své judiciální orgány.

²⁸ PILLAY, Kolappa Kanakasabhapathi. *The caste system in Tamil Nadu*. Chennai: MJP Publishers, 1979, s. 58.

²⁹ MAYER, Adrian C. *Caste and kinship in central India: a village and its region*. Berkeley: University of California Press, 1960, s. 152 – 154.

2.2 Čistota a znečištění

Kastovní systém je tvořen, jak již bylo několikrát řečeno, společenskými skupinami – kastami, které jsou jak navzájem odděleny jedna od druhé, tak spojeny, a to třemi způsoby: za prvé postupným stupňováním – hierarchickou strukturou, za druhé velmi detailními pravidly zaměřenými na upevnění jejich separace a za třetí dělbu práce a vzájemnou závislostí jedné kasty na druhé z hierarchie vyplývající.

Tyto tři způsoby či principy spočívají na jedné základní koncepci a mohou být proto zredukovány na jeden hlavní princip – princip opozice čistoty a znečištění. Tato opozice vyzvedává jak význam hierarchie, jež je nadřazeností čistých nad znečištěnými, tak vyzvedává i separaci, protože čistí se musí stranit znečištěných a vyzvedává i dělbu práce, protože profese čistých musí být vykonávána odděleně od profese znečištěných.³⁰ Znečištěním se chápe znečištění rituální. Vše je tedy založeno na koexistenci těchto dvou opozit. Avšak rozlišení mezi čistými a znečištěnými se neobjevuje na všech úsecích kastovního rozdělení, kritérium čistoty se liší také v závislosti na regionech, kde existují i kritéria další. Protiklad mezi čistotou a znečištěním se u jednotlivých kastovních skupin odlišuje natolik, že by se dalo spekulovat i o tom, že tento princip kvůli existující rozdílnosti principem být nemůže. I tento, i když menšinový názor, někteří badatelé zastávají.

Princip čistoty a znečištění je asi nejvíce pozorovatelný na vztahu mezi Bráhmány a Nedotýkatelnými. Bráhmanům jako kněžím je připisována největší úcta, a to od všech ostatních kast. Naopak nedotýkatelní jako velmi znečištění sluhové jsou odděleni od všech ostatních a většinou žijí na okrajích vesnic v jakýchsi samostatných osadách, je jim zakázán přístup k vodním pramenům, z nichž berou vodu ostatní.³¹ Až do Gandhíovi reformy měli nedotýkatelní dokonce zákaz vstupu do hinduistických chrámů a trpěli a dosud i trpí mnoha dalšími nevýhodami. Zde musí být však také řečeno a v kapitole poslední to bude více rozvedeno, že situace nedotýkatelných zaznamenala obrovské změny od Gándího agitace a Indie, coby nezávislý stát, deklarovala nedotýkatelnost za protiprávní. Šlo o důležitý krok vpřed, avšak tento nezměnil celou situaci přes noc a nezpřetrhal všechny tradice.

³⁰ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 84 - 86.

³¹ SEKINE, Yasumasa. *Anthropology of Untouchability: „Impurity“ and „Pollution“ in a South Indian Society*. Osaka: National Museum of Ethnology, 2002, s. 119.

Může vyvstat otázka, proč zrovna separace nedotýkatelných? Jednoduchou odpovědí by bylo vysvětlení, že tuto separaci znečištěných lze opřít o dodržování hygienických zvyklostí. Avšak toto vysvětlení by bylo naprosto mylné, protože celá věc má náboženský a sociologický podtext.

Už staré literární zdroje hovoří o znečištění, kdy toto může být jen dočasné nebo i trvalé. Na mnoha místech ve světě jsou smrt, narození a jiné osobní události v životě člověka považovány za hybatele, kteří vedou k dočasné izolaci osob těmito událostmi dotčenými, k zákazům kontaktu s nimi a podobně. V Indii jsou takové osoby chápány jako jedinci znečištění touto událostí, a to na určitou dobu zvykem stanovenou. Toto znečištění je samotnými Indii přirovnáváno ke znečištění nedotýkatelných.³²

Mužovi nejbližší příbuzní a jeho nejlepší přítel se pro něj stanou na určitou dobu znečištěnými v důsledku těchto událostí. Jako příklady lze uvést situaci holiče, který je kromě svého hlavního povolání na jihu Indie i knězem při pohřbech a tím je zatížen znečištěním nebo situací pradáka prakticky na celém území Indie, kdy tento čistí oděvy a prádlo znečištěné ženou při porodu nebo menstruaci. V těchto případech jsou holič a pradáka specialisty na tyto znečišťující práce, ti kteří jsou jejich výkonem ve vztahu k lidem, kterým tyto služby poskytují, znečištěni permanentně.³³

Předměty jako takové jsou znečišťující, když je člověk používá. Mannův zákoník, další velmi známá literární památka, dokonce vymezuje dvanáct hlavních nečistot, mezi něž patří například lejno a sliny. Věci jsou považovány za více či méně znečišťující v závislosti na jejich hodnotě: hedvábí je čistější než bavlna, zlato je čistější než stříbro, následuje bronz a měď. Předměty nejsou znečišťující pouhým kontaktem, ale jejich používáním a též je rozdíl v tom, se kterou další osobou jsou společně používány. V dnešní době platí například pravidlo, že nový oděv nebo nádoba na vodu může být přijata od kohokoliv.³⁴

Ze všech druhů znečištění je nejdůležitějším znečištění v rámci rodiny. Myslí se tím mimo jiné znečištění při narození dítěte a především znečištění při smrti v rodině. Narození ovlivní tímto způsobem především rodičku a nově narozené dítě. Smrt však ovlivní všechny, dle hinduistů jde především o sociální než fyzickou událost. Znečištění smrtí se dále liší dle stupně příbuzenství. Jsou dány určité předpisy týkající se znečištěných osob v rodině, z nichž

³² DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 85 – 87.

³³ SEKINE, Yasumasa. *Anthropology of Untouchability: „Impurity“ and „Pollution“ in a South Indian Society*. Osaka: National Museum of Ethnology, 2002, s. 120 – 122.

³⁴ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 87 – 88.

vyjmenuji alespoň některé: menstrující žena nemůže pomáhat při stavění pohřební hranice jejího manžela, musí čekat po čtyři dny a poté vykonat očistnou koupel, svatební obřad musí být odložen v případě, že v době konání příprav na něj, nastane smrt v rodině nebo matka menstruuje. Mannův zákoník doslova toto znečištění ženy označuje jako znečištění lůna.³⁵ Je zřejmé, že tato znečištění vychází z fyzické podstaty člověka, i když jsou chápána v náboženském slova smyslu.

Hlavní otázkou je, jak přesně může být znečištění odstraněno. Jednu podmínku jsem již uvedla – prostřednictvím koupele, voda je totiž dobrým očišťujícím prostředkem.

Pokud je však znečištění obzvláště velké, například v případě smrti blízkého příbuzného, musí znečištěná osoba čekat určitou předepsanou dobu – dobu zármutku – a až poté může očistnou koupel vykonat. Navíc, ne každá koupel má stejně silné očišťující účinky. Za nejlepší je považována voda proudící, osoba by měla být oděna, navíc je v určitých případech vyžadována voda svatá, jakou je voda v Ganze, která má úplně největší očišťující účinky. Na druhou stranu oheň má sotva nějakou očistnou hodnotu, i když má funkce s očištěním související, jimiž jsou obřadní funkce a zaslání osoby na boží soud. Holení, zejména holení celé hlavy, doprovází očistné koupele na konci doby zármutku. Vedle vody a dalších ne tak důležitých očišťujících prostředků jako jsou dotýkání se železa, žvýkání chilli či záměrné poranění si malíčku na ruce, aby krvácel, jsou hlavními očišťujícími prostředky věci pocházejících z krávy (moč, hnůj a další).³⁶

³⁵ SEKINE, Yasumasa. *Anthropology of Untouchability: „Impurity“ and „Pollution“ in a South Indian Society*. Osaka: National Museum of Ethnology, 2002, s. 122 - 124

³⁶ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 89.

3. Původní kastovní systém varnášrama

3.1 Pojem hierarchie

Již jsme se setkali s pojmem hierarchie, avšak tento nebyl dosud blíže definován. Přitom pojem hierarchie musí být v této kapitole jakýmsi odrazovým můstkem, a to proto, že je vlastně jediným aspektem, na který se vztahují a odvíjejí se od něj naprosto všechny prvky kastovního systému.

V moderním smyslu slova můžeme hierarchii chápat jako pomyslný žebřík, na kterém nižší příčky jsou zahrnuty či podřízeny pod vyšší v pravidelném pořadí. Jako příklad nám může také sloužit vojenská hierarchie, kde jde o uměle vykonstruovanou postupnou podřízenost od nejvyššího velitele až po prostého vojína. Z tohoto důvodu jde o systematicky odstupňovanou autoritu, pravomoc. Stejně tak hierarchie v Indii samozřejmě obsahuje také stupňování, ale nejde ani o stupňování síly, ani o stupňování moci.

Oxfordský slovník říká o hierarchii zhruba toto: Za prvé pravidlo nebo nadváha svatých věcí, za další seřazení lidí nebo věcí podle stupňů, příkazů nebo tříd za sebou. Jak je vidno, původní významy tohoto termínu jsou spojeny s náboženstvím, přičemž náboženského podtextu je třeba se v našem výkladu přidržet a jen jej doplnit.³⁷

Tak můžeme definovat hierarchii jako princip, jímž části celku jsou určitým způsobem roztrženy co do vztahu k tomuto celku. Je zřejmé, že ve většině společností je náboženství to, co doprovází vztah člověka k celku a roztržení je proto náboženského charakteru. V moderních dobách hierarchie přešla od rozvrstvení náboženského na rozvrstvení společenské, sociální a stala se podvědomou záležitostí, někdy i zahanbující, dnes v Indii potlačovanou. Její pojetí se stalo, obzvláště pro mnohé indické inteligenty, nepochopitelné, jelikož již byli vedeni evropskou tradicí a podrobili vlivu moderních politických myšlenek déle než století. Kdybychom hierarchii izolovali od náboženských hodnot, zdála by se nám spojená s mocí, avšak tato myšlenka není správná. Abychom pochopili správný její smysl, musíme se uchýlit k tradiční hinduistické teorii, a to ke klasické teorii varn.³⁸

Vždy, když někdo hovoří o kastách, nejde se nezmínit o varnách. Laikové však obvykle chápou kastu a varnu jako synonyma, čehož je nutno se vyvarovat.

³⁷ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 104 - 105.

³⁸ Tamtéž

3.2 Teorie varn: moc a kněžství

V Indii je známa tradiční hierarchie čtyř varn. Nejvyšší je varna Bráhmanů či kněžská, pod ní je varna Kšatrijů či bojovníků, poté následuje varna Vaišjů, v moderní podobě jde o obchodníky, a nakonec varna Šúdrů, sluhů či nemajetných. Toto je však pouze prvotní výčet, se kterým se můžeme spokojit z historického hlediska. Existuje totiž ještě pátá kategorie Nedotýkatelných, kteří se však nacházejí mimo systém dělení varn.³⁹

Nyní o vztahu mezi systémem varn a kast souhrnně. Ideologové někdy odmítají tyto dvě skupiny dělení, zejména proto, že klasická literatura se zabývá hlavně varnami. Přiblížíme-li se našim dobám, zjistíme, že teorie klasických varn má i dnes své nezastupitelné funkce. V souvislosti s tím musíme zaměřit pozornost na podobnou konstrukci hierarchie varn a hierarchie kast.

Soubor všech čtyř varn můžeme dále rozdělit na dvě části v podobě tří varny a jedna. Poslední kategorie Šúdrů se tak dostává do opozice prvních tří varn, kdy členové těchto tří varn jsou tak zvaní dvojzrozcenci - dvidža. Pojem dvojzrozcenci vystihuje jejich účast na zasvěcení, které je chápáno jako druhé narození a účast na náboženském životě obecně. Tito dvojzrozcenci se opět dále dělí na dvě části. Vaišjové jsou v opozici s prvními dvěma varnami – Kšatriji a Bráhmany, kteří se zase dále dělí na dvě části. Aspekt těchto dělení byl mnohde diskutován. Poprvé se objevil ve védských náboženských komentářích nazvaných Brahmasútry.⁴⁰

Co se týká funkcí jednotlivých varn, řekněme si pro začátek jednoduše, že mnoho Šúdrů je tu proto, aby sloužili, a že Vaišjové jsou většinou pastevcí a zemědělci – ti, kterým byla dána nadvláda nad zvířaty, zatímco Bráhmanům a Kšatrijům byla dána nadvláda nad všemi tvory. Kšatrijové mohou stejně jako Vaišjové nařizovat oběti, avšak pouze a jen Bráhmani je mohou vykonávat.⁴¹

Zdá se, že toto čtyřdělení pozdní védské společnosti vyplývá z trojice pojmů nalezené v prvních knihách Rgvédy, jde o Bráhman-Kšatrij-Vaišja trojici a o princip kněžství a impéria klanů těchto lidí. Šúdrové se objevují až v pozdějších hymnech Rgvédy, a z těchto vyplývá, že se jednalo o původní obyvatelé indického území, kteří byli začleněni do společnosti jako nevolníci či otroci.⁴²

³⁹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 106.

⁴⁰ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 33 – 34.

⁴¹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 107.

⁴² Tamtéž

Musí být doplněno či zopakováno, že Bráhmani jsou kněží, Kšatrijové členové třídy králů, Vaišjové zemědělci a Šúdrové nesvobodní služební. Tato klasifikace totiž zůstala nezměněná napříč veškerou literaturou až do moderních dob, i když přirozeně s drobnými modifikacemi v rámci jednotlivých kategorií. Nedotýkatelní stojí mimo varny, stejně jako Šúdrové stojí mimo od dvojzrozců.

Klasické texty taktéž vyjmenovávají povinnosti příslušníků jednotlivých varn. Co se týče Šúdrů, je věc poměrně jednoduchá. Jejich jedinou starostí je bez závesti sloužit a starat se. Naproti tomu dvojzrozcům jsou v textech charakterizováni jako ti, kteří mají společnou povinnost studovat, obětovat a darovat, což znamená studovat svaté texty, nabízet výkon obětí a darovat bráhmanům, přičemž se pak dále liší podle příjmů, které z činností mají. Příjmy korespondují s dobrovolnými aktivitami a zaměstnáními. Bráhmanům patří privilegium učit, vykonávat oběti a obdržovat dary. Kšatrijové ochraňují všechny živé bytosti, Vaišjové půdu, starají se o obchod a pastviny.⁴³

Mannův zákoník říká totéž, ale trochu jiným způsobem. Tři výše zmíněné povinnosti, které mají Bráhmani, jsou stejné, ale podle něj dobrovolné. Zcela však zapomíná na Kšatrije. Bráhman je zde charakterizován šesti aktivitami, z nichž jen tři jsou společné s aktivitami dalších dvojzrozců. První verš, ve kterém je těchto šest aktivit vyjmenováno, musí být přeložen tak, abychom byli schopni porozumět, jak jsou povinnosti Bráhmanů kompletní a tvoří souhrn. Tato idea je vyjádřena prostřednictvím dvojic protikladů: učí jiné a sami také studují, vykonávají pro jiné oběti a vykonávají je i sami pro sebe, dávají dary a také je přijímají.⁴⁴ Zdá se, že tato starodávná koncepce dělení povinností je ve svých základech zachována, jen postupný ekonomický vývoj zahrnul do povinností také služby, ekonomické aktivity, politickou vládu, náboženství.

Je však nutno zmínit i fakt, že jakýkoliv zdroj příjmů, je spojen s náboženským prvkem, a to i tehdy, když vezmeme v úvahu rozdílnosti jednotlivých povolání. Pro Bráhmany, ve srovnání s dalšími dvojzrozcemi, jsou dále typické nezbytné, tedy povinné aktivity, zvláště pak, pokud výuka a vykonávání obětí se týká náboženství.

Je několik poznámek, které by měly být zmíněny v souvislosti s hierarchií varn v klasickém hinduismu. Bráhmani přirozeně mají privilegia a tato jsou popsána v literatuře. Jsou nezranitelní v tom smyslu, že vražda Bráhmana je, stejně jako zabití krávy, smrtelným hříchem a také se na ně nevztahuje celá řada trestů. Nemohou být bití, spoutáni, pokutováni, ani vyhnáni. Učený Bráhman je osvobozen od daní a je upřednostňován právem tak, že pokud

⁴³ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 33.

⁴⁴ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 108.

je nalezena ztracená věc, tato musí být odevzdána vládci, avšak když nalezne věc Bráhman, může si ji ponechat buď z části, nebo i celou. Stejně tak, pokud muž zemře, aniž by zanechal poslední vůli, jen pokud je to Bráhman, nepřipadne jeho majetek vládci. Bráhmani byli ve védském období charakterizováni obětní funkcí, v období hindském jde pak spíše o jejich čistotu, a to z důvodu poklesu oblíbenosti obětních i jiných obřadů. Varna Bráhmanů byla, zejména v klasickém období, dále rozdělena na menší díly a kněží, kteří měli na starost veřejné chrámy – devalaky, byli ostatními opovrhováni. V dnešních dobách jsou bráhmanové rodové linie odstupňovány a seřazeny podle kast, kdy nižší slouží jako rodinní kněží a ti vyšší – učení Bráhmani – neslouží vůbec.⁴⁵

Obecně řečeno, hierarchie varn může být vyjádřena mnoha způsoby, které však spolu více méně souhlasí. Již zmíněné trestání Bráhmanů je toho příkladem. Mají privilegium imunity, kdy například Bráhmanický zloděj je trestán daleko méně přísně než osoby jemu hierarchicky podřízené. Dalším příkladem může být, že Mannův zákoník stanoví, že Šúdra nesmí nést Bráhmanovu mrtvolu, protože je to nepřipustné z pohledu znečištění. Tento příkaz se jeví jako zdánlivě nelogický, ale v pozdějších dobách byl velmi rozšířen. V případech smrti jsou blízcí příbuzní zesnulého znečištěni, kdy znečištění pro Bráhmany platí deset dnů, pro Kšatrije dvanáct, pro Vaišje patnáct a Šúdrové jsou takto znečištěni po třicet dnů. I v dnešních dobách tam, kde převládá pravověrnost, jsou takovéto lhůty dodržovány, jen ty delší jsou často z praktických důvodů zkráceny.⁴⁶

Jak bylo již mnohokrát řečeno, staré texty obsahují popis a pravidla pro varny. Avšak v těchto textech jistě lze najít i jakési prvopočátky kastovního systému.

Tak se objevuje slovo „džáti“, které je obecně zaměňováno s pojmem varna. Mylně, jelikož u džáti se klade důraz zejména na zrození než na povolání či funkci, na rozdíl od původního systému varn, kde hlavní význam hrálo právě povolání.⁴⁷

Džáti tedy znamená rozdělení společnosti podle rodu, zatímco varna znamená původně rozdělení společnosti podle povolání.

Ačkoliv buddhistické texty již z velmi mladé epochy zachycují existenci opovrhovaných skupin obyvatel a podřadných povolání, normativní hinduistické texty většinou jen prezentují skupiny, které označují jako výsledek křížení či přechodů

⁴⁵ SEKINE, Yasumasa. *Anthropology of Untouchability: „Impurity“ and „Pollution“ in a South Indian Society*. Osaka: National Museum of Ethnology, 2002, s. 243 – 247.

⁴⁶ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 109 – 110.

⁴⁷ SHARMA, Usurla, SEARLE-CHATTERJEE, Mary. *Contextualising caste: post-Dumontian approaches*. Oxford: Blackwell, 1994, s. 27.

mezi jednotlivými varnami. Jde o velmi detailní teorii, na jejímž základě se z míšení jednotlivých varn zrodily míšené kategorie, podřazené a více či méně hierarchizované skupiny lidí. Je obecně přijímán fakt, že tato teorie byla používána pro přirovnání džáti k varnám. Je těžké dojít ke způsobu, kterým byly tyto smíšené skupiny zařazeny do dělení varn. Přinejmenším se zdá, že ti nejnižší z nich stojí mimo systém a zde je nutno zopakovat, že neexistuje žádná pátá varna. Je však spíše tendence zařadit je mezi Šúdruy. Pozdější výrazy jako „ti poslední“ nebo „ti na okraji“ a podobně daly vzniknout slovu „nedotýkatelní“. Zasloužili se o to nejvíce právě Šúdrové, kteří velmi dlouho prosazovali jejich oddělení. Šúdrové tím totiž získali nová práva, fakticky se totiž stali členy náboženské společnosti, nebyli již nejnižší vrstvou, tou se nyní totiž stali právě Nedotýkatelní.⁴⁸

Věc, která musí být ještě zmíněna v souvislosti s varnami, jsou vztahy mezi Bráhmamy a Kšatriji. Tyto vznikly ve velmi dávných dobách a jsou funkční dodnes. Jejich podstatou je rozlišení mezi kněžstvím a vládcovstvím. Král totiž ztratil svá výsadní práva v oblasti náboženství – nekonal již obřady. V teorii je moc nakonec podřazena pod kněžství, zatímco však ve skutečnosti kněžství podléhá moci. Vztah mezi kněžstvím a mocí byl vždy velmi složitý a je i dnes.⁴⁹

3.3 Kasta a varna

Je nutno se pokusit o naznačení základních prvků vztahu mezi kastami a varnami a mezi jejich kategoriemi. Nebo lépe řečeno naznačení prvků vztahu mezi kastovním systémem, tak jak mohl být v nedávné době a může být v dnešní době přímo pozorován a klasickou teorií varn.

V první řadě přechod a rozšíření skupin od varn na kasty je dosti pochopitelný a srozumitelný nejen co se týče moci a schopností a tradičního významu jednotlivých varn, ale i co se týče postupně se vyvíjejícího vztahu mezi těmito dvěma systémy, které mají oba strukturální charakter, oba mají na nejvyšším stupni Bráhmamy. Bráhmami mohou být varna nebo specifická kasta nebo podkasta Bráhmanů, která může být pokládána za reprezentanta varny v daném teritoriu a nejvyšší, pokud je jich zde více. Za druhé varny mají tu výhodu, že poskytují model, který je jak univerzální v rámci celé Indie, tak velmi jednoduše porovnatelný

⁴⁸ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 111.

⁴⁹ Tamtéž

s rozšířením kast a podkast. Z toho plyne, že jde o model, který může mimo jiné pomáhat porovnávání mezi různými regiony.⁵⁰

Tendencí je zařazovat množství kast na daném území do klasických čtyř kategorií a do páté stojící mimo systém. Avšak v jednotlivých regionech se vyskytují zvláštnosti. Tak třeba na jihu bychom stěží našli vůbec nějaké kasty mezi Bráhmany a Šúdry, kasty bojovníků jsou totiž považováni za část Šúrovské kasty a téměř se svým postavením nezabývají.⁵¹

Důležitost postavení vzrostla až v moderních dobách. Souvisela především s pokroky v dopravě a také s registrací kast, ke které došlo prostřednictvím desátého sčítání lidu na pokyn vlády na konci devatenáctého století. V roce 1901 probíhalo hodnocení každé indické provincie. Mnoho kast se tehdy chopilo příležitosti k tomu, aby na základě výsledků sčítání lidu vnesly na veřejné autority v jednotlivých oblastech požadavek přiznání vyššího statusu, než byl jejich status skutečný. Tyto požadavky, které byly někdy i obhajovány a publikovány v memorandech, byly vyjádřeny více či méně zjevně jako požadavky práv typické pro varny. Zde byly varny tedy jakýmsi nástrojem proměnlivosti, avšak je nutno podotknout, že vznést požadavky je věc jedna, ale docílit jejich akceptace je věc druhá. Navíc, okolnosti, za kterých se tyto události odehrávaly, byly obzvláště mimořádné.⁵²

Koncepty varn a džáti, které jsou daleko od toho, aby bylo možno je kompletně od sebe rozlišit, se navzájem ovlivňovaly. K prolínání mezi nimi docházelo mnoha způsoby, z nichž některé stojí za zmínku. Význam varn přetrvává v podstatě až do dnešních dob, s tím, že je ovlivněn a někdy zaměňován s kastami, a to dokonce i některými antropology. Je často uváděno, že praví Kšatrijové jsou již po dlouhou dobu vyhynulí a že v moderních dobách jejich funkce a postavení převzali Rajputové, kteří tedy vlastně nejsou pravými Kšatriji. Je míněno, že ve starodávné Indii byly nástupy na trůn a důstojnost Kšatrijů – jejich dynastií navzájem různého původu – nepravidelné. Lze usuzovat, že dědičnost je daleko důležitější než funkce, přičemž tuto myšlenku můžeme považovat za pravdivou, co se týče kast, nikoliv co se týče varn. U varn platilo, že ten, kdo vládl stabilně, zařazoval sebe sama na místo pod Bráhmany a tímto byl právě Kšatrij. Navíc, tyto kategorie nebyly striktně endogamní. Kšatrijové byli totiž pravděpodobně v těchto věcech nepečliví.⁵³

⁵⁰ SAHAI, Nandita Prasad. *Politics of patronage and protest: the state, society, and artisans in early modern Rajasthan*. New Delhi: Oxford University Press, 2006, s. 88 – 94.

⁵¹ SHARMA, Usurla, SEARLE-CHATTERJEE, Mary. *Contextualising caste: post-Dumontian approaches*. Oxford: Blackwell, 1994, s. 27 - 28.

⁵² SEN, Ranjit, SEN, Snigdha. *Caste, class and the raj: a study of the Bengali society in transition in the colonial age*. Calcutta: Progressive Publishers, 2000, s. 11 – 16.

⁵³ SHARMA, Usurla, SEARLE-CHATTERJEE, Mary. *Contextualising caste: post-Dumontian approaches*. Oxford: Blackwell, 1994, s. 28 – 30.

Zvýšený důraz na moc, měl v systému význačné a trvalé následky. Na prvním místě šlo o potlačování mnohoženství a vyloučení masa z jídelníčku, protože oba tyto zvyky nebyly v souladu s Bráhmanskými ideály. A za druhé, když funkce je spojena se silou, je jednodušší stát se králem než Bráhmanem.⁵⁴ Kšatrijové a Nedotýkatelní byly tudíž dvěma skupinami, prostřednictvím kterých se bylo možno dostat do kastovní společnosti zvenčí.

Kastovní systém tedy jakýmsi způsobem byl ovlivněn systémem varn, avšak pouze tato informace není dostačující. Můžeme tvrdit, že teorie kast prochází nepřímo skrz varnami z důvodu doplnění teorií týkajících se rozložení moci. K porozumění je třeba především si pamatovat, že teorie varn, i když podřazuje krále pod kněze a moc pod status, zakládá mezi nimi solidaritu, která oponuje dalším společenským vztahům.⁵⁵

⁵⁴ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 114 – 117.

⁵⁵ Tamtéž.

4. Dělbba práce

Kastovní systém je mimo jiné charakteristický specializací a vzájemnou závislostí jednotlivých kast. Specializace v oblasti zaměstnání způsobuje separaci mezi kastami, ale je orientována ku prospěchu a k potřebám společnosti jako celku. Tento vztah k celku, který musí být opakovaně zdůrazněn, spojuje totiž dělbu práce s hierarchií. Také se jím indická forma dělby práce ostře vymezuje od dělby práce v moderním ekonomickém světě, kde je orientace spíše k individuálnímu zisku a kde obchod je regulátorem všeho.

4.1 Kasta a profese

Mezi kastou a profesí existuje pevný vztah. Není však mezi nimi absolutní shodnost, jelikož v rámci určitých mantinelů může mít jedinec přístup k živobytí, které k jeho kastě nepatří nebo není povoláním tradičně s jeho kastou spojeným. A co více, je docela jasné, že kastovní systém není čistě a jednoduše profesním systémem. Kasta není to stejné jako profesní cech či spolek. Vztah mezi kastou a profesí dal vzniknout mnoha těžkostem a nedorozuměním. Mnoho těchto potíží však zmizí, pokud přijmeme fakt, že kasta a profese jsou spojeny prostřednictvím náboženství, což je očividné v případech specialistů na obřady, jako jsou holič a prادلák – dělník u pračky. Stále nám však zůstává jedna podstatná těžkost, a sice to, že nám náboženství osvětluje vztah mezi kastou a profesí jen ve zcela jasných případech. Existují totiž i nějaká zcela nábožensky neutrální povolání, která jsou vykonávána příslušníky několika různých kast. Nicméně faktem zůstává, že v rámci škály čistoty povolání, činnosti, které jsou považovány za zaměstnání, mají větší váhu než ty, které nejsou spojené se zaměstnáním. Existuje tedy jakási škála znečištění výkonem práce úměrná druhu práce a tomu, zda-li je práce vykonávána doma či v zaměstnání. Stejná aktivita je více znečišťující, když je vykonávána specializovaně, než když je vykonávána v domácím prostředí.⁵⁶ Je to celkem pochopitelné, protože specializovaná aktivita je přímo spojena se systémem, zatímco ostatní domácí práce jsou jen jedním z mnoha rysů chování jednotlivých kast.

⁵⁶ MAYER, Adrian C. *Caste and kinship in central India: a village and its region*. Berkeley: University of California Press, 1960, s. 74 – 76.

4.2 Džadžmání systém

V Indii se stalo běžným, používat termín džadžmání jako termín korespondující s kastovním systémem, kterým jsou jednotlivé kasty v rámci jedné vesnice navzájem svázány k sobě, a který je v Indii více či méně univerzální. K jeho velkému rozšíření přispěla jeho přirozená povaha, která se vzeprěla peněžní ekonomice.⁵⁷ Dále také mělo vliv to, že ekonomika indické vesnice je uzavřeným systémem, kde základní potřeby a především služby jsou dostupné nebo je zvykem, že jsou dostupné v těsném sousedství vesnice. Tento fakt se shoduje s tím, co bývalo po velmi dlouhou dobu označeno jako „vesnické společenství“ v ekonomickém slova smyslu.⁵⁸

Džadžmání vztah je vztahem mezi džadžmánem – doslovně tím, kdo najímá bráhmana, aby pro něho konal obřad, a kámínem – tím, kdo je najat. Džadžmán je jinému člověku kámínem a kámín zase džadžmánem v závislosti na druhu práce, kterou lidé vykonávají.⁵⁹

Ti, kteří jsou součástí tohoto systému, vždy nepoužívají termín džadžmání ani slovo džadžmán. Ačkoliv tento výraz je používán velmi široce k označení zaměstnavatele a k respektu osoby, kterou zaměstnává. Slovo pochází ze sanskrtského „yajamána“, jehož hlavním významem je „ten, kdo prováděl oběti“. Z toho lze dovodit, že historicky znamená džadžmán pána domu, který zaměstnával Bráhmana na výkon obětí. Hindský slovník uvádí pod pojmem džadžmán toho, za nějž je konán náboženský obřad vykonávaný Bráhmanem za poplatek a pod pojmem džadžmání uvádí privilegium konání funkce domácího kněze – puhorit, holiče, pomocníka k příležitostem jako jsou svatby a podobně. Každá rodina má svého domácího kněze, holiče a další a žádná ze stran vzájemného vztahu nemá jednoduchou možnost se z něj vyvázat.⁶⁰

Z označení těchto pomocníků existuje opět celá řada výrazů. Jejich vztah s patronem není obyčejným vztahem mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, oni jsou totiž spíše jacísi mandanti než zaměstnanci, vztah je více osobní. V hindštině je lze označit kromě kámína zejména slovem „prajā“.

⁵⁷ FROYSTAD, Kathinka. *Blended boundaries: caste, class, and shifting faces of „Hinduness“ in a North Indian city*. New Delhi: Oxford University Press, 2005, s. 66.

⁵⁸ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 138 – 140.

⁵⁹ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 348 – 350.

⁶⁰ Tamtéž.

Jaký je přesný princip toho co se skrývá za pojmem džadžmání systém? V prvé řadě vzniká dědičný osobní vztah, který vyjadřuje dělbu práce – každá rodina má svou rodinu specialistů pro pořádání každé jednotlivé oslavy či obřadu. Za druhé systém reguluje, pro jaké akce se služby využívají. Platba za výkon speciálních prací není individuální pro každý jeden obřad, nýbrž je rozložena do celého roku, což je přirozené pro hospodářské uspořádání – trocha jídla může být poskytována denně, existuje rovněž právo na stálé množství zrní v časech nejtěžších a konečně jsou stanoveny povinné dary (často peněžní) k příležitostem hlavních svátků v roce a velkých rodinných obřadů patrona. Faktem, který podtrhuje tuto sice limitovanou, ale efektivní solidaritu, která je založena mezi džadžmánem a kámínem, je to, že v mnoha regionech ti, kteří jsou považováni za hlavní služebníky ve vesnici, využívají také dar obdělávat veřejnou půdu, kterou mají v kolektivní dispozici jejich patroni.⁶¹

Džadžmání systém se vyhýbá tomu, co nazýváme ekonomickým, protože je založen na bezvýjimečném upřednostnění většiny, která je ve své podstatě většinou náboženskou.⁶² Pokud si vezmeme džadžmání systém v tradiční Indii v jeho základní formě dělby práce, je možno shrnout jeho charakteristiky.

Stručně vzato existují dva druhy kast – ty, které mají zem a ty, které nikoliv. V každé vesnici je zem držena jednou nebo více různými kastami. Kasta, která drží zem je tudíž kastou dominantní, využívající ekonomickou sílu, protože kontroluje velké majetky a má i politickou moc. Pro tyto kasty je vztah mezi kastou a profesí nezřetelný, jejich funkce mohou být získány silou, jako je to patrné u varny Kšatrijů. Všechny ostatní kasty jsou kastami závislými. Jejich členové získávají přímý či nepřímý přístup k prostředkům obživy (zejména k půdě) skrze osobní vztah se členy dominantní kasty – skrze funkce, k jejichž výkonu jsou najímáni, a které členové dominantní kasty od nich vyžadují. Spojení mezi kastou a profesí je slabší u kast, které se zabývají zprostředkovatelskými zemědělskými funkcemi, jako jsou farmáři, nájemci půdy, nájemci statků. Naopak silnější je v případech specializovaných kast, ze všeho nejvíce nábožensky zaměřených, a také v případech nesvobodných dělníků, obecně Nedotýkatelných.⁶³

Musíme si všimnout osobního aspektu tohoto vztahu a celého souboru zastávaných názorů. Dominantní a podřízené kasty žijí pod nadvládou systému názorů, do nichž je silně zahrnut aspekt moci. Základní ideou je však z dnešního pohledu orientace ke společnosti jako

⁶¹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 138 – 140.

⁶² Tamtéž.

⁶³ FROYSTAD, Kathinka. *Blended boundaries: caste, class, and shifting faces of „Hinduness“ in a North Indian city*. New Delhi: Oxford University Press, 2005, s. 76.

celku, která, i když nevědomky, udává nejzákladnější pravidla, protože vládne specializaci kast a jejich vzájemné závislosti. Tato orientace, jež těm, kteří ji sdílí, zakládá jejich respektované pozice, se objevuje jako protiklad ekonomických pravidel. Ekonomická pravidla totiž předpokládají v první řadě individuální subjekt, zde však naopak vše směřuje k celku – k vesnickému společenství. Tento postup ku prospěchu celku, ve kterém má každý jednotlivec předem určeno své místo, je zásadně náboženského charakteru. V rámci něj jsou tedy umístěny různé funkce a specializace a není náhodou, že ty specializace, které jsou s náboženstvím spojeny nejvíce, jsou těmi, u nichž je spojení mezi kastou a profesí nejsilnější a v dnešní době dokonce nejstabilnější.⁶⁴

Náboženství je zde něčím, co spojuje systém džadžmání dohromady. Uvědomme si, že řeč náboženství je řečí hierarchie a hierarchie je nevyhnutelně podstatou čistoty a znečištění při výkonu činností.

4.3 Povinnosti příslušníků jednotlivých kast

V této podkapitole se vrátíme podrobněji k jednomu ze tří požadavků trivargy – k dharmě. Trivargu jsem popisovala v jedné z předchozích kapitol jako požadavek dodržení správné posloupnosti a rovnováhy činností trojího druhu: dharma, artha, káma, kdy význam dharmy spočíval v souhrnu povinností, které má člověk ve spojitosti s příslušností k jeho kastě.

„Dharma je regulativní princip v celém světě, věčný zákon, který se projevuje v přírodě i zvycích, který žije ve zvykovém povědomí a řídí všechny děje ve vesmíru od neorganických složek přes rostliny, zvířata a lidi až po božské bytosti. Dharma je tedy objektivně zákon, jenž všechno řídí, právo, jež všemu vládne, a subjektivně povinnost, kterou musí člověk plnit, aby jednal způsobem odpovídajícím tomuto zákonu.“⁶⁵ Jde tedy zjednodušeně řečeno, o rozpracování vzájemných lidských vztahů a o předepsané jednání příslušníků jednotlivých kast.

Dharma se skládá z několika složek, z nichž některé jsou považovány za neměnné, a některé naopak za neměnné považovány nejsou. Neměnné složky jsou dány a jednoduše platí vždy a všude, avšak měnné složky je třeba se naučit. Proto existují různé „učebnice dharmy“ – literární díla zvaná dharmasútry nebo dharmášástry. Těchto sanskrtských děl je mnoho a jsou

⁶⁴ FROYSTAD, Kathinka. *Blended boundaries: caste, class, and shifting faces of „Hinduness“ in a North Indian city*. New Delhi: Oxford University Press, 2005, s. 77 – 79.

⁶⁵ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 32.

pro hinduisty závazné. Nejznámější z nich je zřejmě Mánavadharmašástra neboli Manusmrti neboli Mannův zákoník, který se těšil takové vážnosti, že v době kolonialismu, kdy nad Indií měla nadvládu Anglie, byl Mannův zákoník vzat jako základ pro vytvoření hinduistického práva.⁶⁶ V Manuově dharmašástře jsou každé z varn přiděleny určité povinnosti: „Kněžím – bráhmanům učit se a vyučovat jiné, přinášet oběti za sebe i za ostatní a přijímat dary, bojovníkům – kšatrijům učit se, přinášet oběti (prostřednictvím bráhmanů), dávat dary, ochraňovat tvory a nelpět na smyslových požitcích, obchodníkům, řemeslníkům a zemědělcům – vaišjům pěstovat dobytek, dávat dary, obětovat a učit se, obchodovat, půjčovat peníze a věnovat se zemědělství a nejnižším – šúdrům, ke kterým patřili původně neárijské původní obyvatelé, sloužit těmto stavům bez závisti.“⁶⁷ Nedotýkatelným povinnosti přiděleny nejsou, protože nepatří do systému varn a nepodílí se na náboženském životě.

Avšak během života se dharna u jednotlivých vrstev mění, především se jedná o bráhmany. Existuje totiž dharna životních fází, která předepisuje určité stupně života – tzv. ášramy. Tyto jsou čtyři: Bráhman, který je ještě dítětem se má stát učencem, má být pilným žákem, na slovo poslouchat svého učitele a musí být pohlavně zdrženlivý. Po návratu z učení nastává druhá fáze, muž se má stát hospodářem, měl by se oženit, založit rodinu a tuto živit prací a musí zplodit mužského potomka. Až je rodina finančně zajištěna, měl by muž přestat pracovat a začít se věnovat duchovnu - stát se poustevníkem. A poslední fází je, že muž by měl odejít od rodiny, naprosto vše opustit a snažit se o vymanění se z koloběhu životů. Mimo tuto dharmu, která se vztahuje na muže, existuje ještě dharna ženy. Ta stanovuje ženě zejména povinnost vdát se, rodit manželovi děti, zejména chlapce, vychovávat je a poslouchat manželovi příkazy.⁶⁸

V průběhu historického vývoje se mění i vývoj dharmy. Dá se říci, že dharna obsahuje postupně větší důraz na formality, často dochází k vyžadování nesmyslných zákazů. Její porušení trestá buď kastovní představenstvo, nebo světská moc – soud. Avšak i přes toto vše je nutno podotknout, že dodržování dharmy, na němž je závislý vývoj dalšího osudu a příštího života, je věcí každého jednotlivce.⁶⁹

Dharma obsahuje kromě ášramů (čtyř životních stádií) i požadavky na konání ctností a zákazy konání špatných skutků. Není dán úplný výčet zákazů a příkazů, neexistuje nic podobné křesťanskému desateru, podoba těchto požadavků není imperativní, nýbrž doporučující a tento výčet se text od textu liší. Jako příklad lze uvést požadavek neubližovat

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 33.

⁶⁸ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 33.

⁶⁹ Tamtéž.

žádné živé bytosti, ani je nezraňovat a nezabíjet. Samozřejmě, že každý požadavek neplatí vždy pro všechny skupiny obyvatel. V tomto případě jej nemusí a ani nemohou dodržovat lovci či řezníci, protože by nastal rozpor mezi požadavkem a obsahem povolání. Co se týče zabití, existuje dokonce stupnice tvorů, jejichž zabití je více či méně špatné. Zcela nejhorší je zabití bráhmana, za něj se pak řadí zabití krávy, pak zabití dítěte a ženy. Avšak i testy za zabití se různí podle pachatele, kdy bráhmanům se udělují tresty nejméně přísné. Dalšími požadavky jsou požadavek nepřisvojit si cizí věc, nezávidět jiným jejich majetek, nelpět na majetku, být štedrý. I v dnešní době je samozřejmostí, že pokud někdo zaklepe na dveře domu s tím, že jde o poustevníka, který nemá kde přenocovat a co jíst, musí mu pán domu poskytnout nocleh a potravu. Samozřejmě s tím, že nesmí být porušeny mezikastovní zvyky. Jiným požadavkem je důraz na pravdivost řeči, myslí i skutků a trestání lži a podvodů. Nebo také již zmiňovaný požadavek poslušnosti vůči učiteli, ale také vůči starším lidem, zvláště pak rodičům. Dále je znám požadavek očištění mysli, který ovlivňuje každodenní život člověka tím, že se tento musí zdokonalovat ve své mravnosti. Požadavek očištění mysli však postupně ze své původní podoby mravnosti přerostl až k rituálům, které byly více a více vykonávány, aby nedošlo ke znečištění.⁷⁰

⁷⁰ SMITH, Brian K. *Classifying the universe: the ancient Indian Varna system and the origins of caste*. New York: Oxford University Press, 1994, s. 322 – 330.

5. Kastovní systém a manželství

Je obecně známo, že kasta je charakteristická povinností oženit se či vdát se v rámci téže skupiny, to znamená dodržet povinnost endogamie. Už na první pohled je zřejmé, že tato regulace svateb je vyjádřením principu separace. Kasty se separují od jiných prostřednictvím zákazu svatby mimo danou skupinu, stejně jako zakazují bližší kontakt či sdílení společného stolu mezi osobami patřícími do různých sociálních skupin.

V hinduistickém sociálním životě jsou svatby velmi dominantním prvkem a hrají velkou roli i v hinduistickém učení samotném. Sociální důležitost svateb lze pozorovat z mnoha hledisek. Jsou tou nejdůležitější rodinnou událostí a většina různě postavených sociálních skupin je považuje za hlavní příležitost pro setkání největšího možného počtu členů dané kasty. Je to taktéž nejdražší událost. Svatba dcery je nejčastějším důvodem zadlužení indických zemědělských rodin, jelikož na ni musí být vynaloženy obrovské náklady i v chudých rodinách. Pro mnoho kast je svatba událostí, na které je nepostradatelná přítomnost bráhmanského kněze, stejně jako služby holiče a pradáka, jejichž služby musí být řádně odměněny. V neposlední řadě je svatba něčím, co má velmi striktně předepsaný správný průběh pro každou jednotlivou kustu. Svatební zvyklosti a pravidla jako zákaz znovu se vdát týkající se vdov, dovolenost sňatků s nezletilými či nemožnost rozvodu se u jednotlivých kast velmi různí.⁷¹

Zřejmě není překvapením, že velmi tvrdě je trestáno cizoložství, tím více, odehrává-li se mezi příslušníky jiných kast. Stejně tak jsou zakázány předmanželské sexuální vztahy.⁷²

Důležitým prvkem v hinduistické společnosti jsou již zmíněné sňatky s nezletilými. Představují oslavu svatby dlouhou dobu před tím, než může začít manželské soužití a většinou jde o sňatek dospělého muže s velmi mladou dívkou. Tento zvyk je, nebo spíše byl, příznačný hlavně pro bráhmanské a další vysoké kasty a byl znakem dobrého postavení ve společnosti. Věk takto provdaných dívek se s vývojem tohoto zvyku dokonce dále snižoval, což mělo za následek fakt, který vzhledem k našim zvyklostem je zřejmě nejvíce šokující, a sice mladičké vdovy, které vlastně nikdy nežily se svým manželem a mnohdy se již nemohly znovu provdat.⁷³

⁷¹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 151 – 152.

⁷² Tamtéž.

⁷³ MOHANTY, A.K., GAMANGO, A.K. *The Aduria Dom of Orissa: (a monographic study)*. Bhubaneswar: Scheduled Castes and Scheduled Tribes Research and Training Institute, 1997, s. 52 – 54.

Mezi Bráhmany se svatba považuje spíše na unikátní záležitost – monogamní a nezrušitelnou. Ale opět ne v každém případě, protože povinnost zplodit a porodit syna je důvodem, který zakládá muži legitimní možnost oženit se s další ženou. Je to dáno faktem, že rozvody jsou považovány spíše za neexistující institut. Vdovy zde mají oficiálně možnost se znovu provdat, ale v běžném životě se tak většinou neděje.⁷⁴

V rámci vládnoucích kast v některých oblastech Indie je naopak praktikována hierarchizovaná polygamie a je dán přísný zákaz vdovám se znovu provdat. S těmito kastami byla spojena tradice „sáti“. Pojem by se dal označit přibližně jako ctnost či počestnost manželky. Jde o případ, kdy vdova je zaživa upálena na pohřební hranici spolu se svým zesnulým manželem. V případě, že muž měl více žen, se tato tradice týkala hlavní vdovy, někdy však i těch dalších. Sáti se objevovalo i v některých bráhmanských kastách. Tento zvyk byl zakázán v brzkých koloniálních dobách, avšak ne vždy byl zákaz dodržován. V době dnešní už se naštěstí prakticky nevyskytuje.⁷⁵

Co se týče znovuprodání se vdov, je situace v jednotlivých kastách opravdu různá. „V souvislosti s touto rozštěpeností je nutno rozlišovat mezi ženinou první svatbou - primary marriage, která je považována za unikátní, ale ne nerozpustitelnou, a svatbou druhou - secondary marriage, která je v závislosti na zvycích kast buď zakázána anebo povolena po ovdovění nebo rozvodu, nýbrž je považována za svazek nižší společenské váhy.“⁷⁶ V případě, že žena má možnost uzavřít druhé manželství, často nastupuje zvyk levirátního sňatku, popřípadě kvazilevirátního sňatku. „Ženě je dovoleno vzít si mladšího bratra jejího manžela, u staršího bratra je to obecně vyloučeno.“⁷⁷

5.1 Endogamie

Pro naše „západní chápání“ je kasta jednoduše řečeno uzavřená skupina osob, permanentní, nepřístupná, samostatná. Muž z kasty A si bere za manželku ženu z kasty A a jejich děti patří do kasty A. Kastovní skupina se tedy reprodukuje sama ze sebe, z generace na generaci. Na tomto obecném příkladě je možné rozpoznat dva základní prvky ve vzájemné kombinaci. Za prvé, že jedinec se žení či vdává v rámci téže skupiny nebo raději, že je mu

⁷⁴ NABAR, Vrinda. *Caste as woman*. New Delhi: Penguin Books, 1995, s. 142 – 143.

⁷⁵ MAYER, Adrian C. *Caste and kinship in central India: a village and its region*. Berkeley: University of California Press, 1960, s. 193.

⁷⁶ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 152.

⁷⁷ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 153.

zakázáno uzavírat sňatek mimo svou skupinu, což znamená již výše popsany princip endogamie. A za druhé, že nabytí členství v dané skupině dítětem je závislé na obou rodičích. První z těchto znaků nám dává do kontrastu rozdíl mezi kastou a kmenem. Kmen obecně je charakterizován exogamními vztahy, tedy povinností, uzavřít sňatek s osobou mimo tuto skupinu osob, na rozdíl od kasty.⁷⁸

To, že kastovní systém předepíše endogamní skupiny je pravdou, avšak jen zhruba, protože by bylo příliš jednoduché, takto celou problematiku zobecnit. V první řadě totiž nesmíme zapomenout, že zatímco kasty vypadají jako soběstačné co se týče jejich reprodukce, jsou naopak striktně závislé na kastách hierarchicky vyšších a to následkem toho, že musí být dodržována dělba práce mezi příslušníky jednotlivých kast. Bylo by zvláštní, kdyby nic ve vnitřní organizaci kast, zejména pak svatby, navenek nereflektovalo tyto rysy. Kromě toho musíme mít na paměti, že kasty se člení na podkasty, a že takovéto další členění jedné kasty na menší segmenty má za následek, že právě tyto segmenty jsou brány obecně jako samostatné endogamní skupiny, u kterých je svatba mimo ně zakázána.⁷⁹

Dále se také často vyskytuje tendence věřit, že systém je více rigidní, než je ve skutečnosti pravdou. Zpravidla bývá totiž míněno, že jakékoliv porušení pravidel endogamie vede automaticky k exkomunikaci, tedy vyloučení z kasty. Toto se však stává pouze v nepochybných případech, kdy například muž z kasty A se ožení s ženou z kasty B a mají potomky zrozené v manželství. Status v dané kastě je v těchto případech opravdu klíčovým principem a nepochybné, zaručené případy jsou tudíž penalizovány jednoduše ztrátou statusu. V podstatě jde hlavně o snahu prosazovat status skupiny, který se řídí pravidly endogamie.⁸⁰

Ve zkratce, kasty jsou soběstačné v reprodukci, protože je to podmínkou pro fungování principu hierarchie, přičemž princip hierarchie znamená v podstatě seřazení kast do určitého pořadí vyznačujícího se nadřazeností a podřazeností. Princip hierarchie, který třídí kasty a jejich segmenty – podkasty, se nezastavuje na hranicích endogamie, ale více či méně efektivně jimi prostupuje, a endogamní svatba neznámá v dnešní době nutně sňatek mezi snoubenci naprosto rovného statusu. Konečně, když mluvíme o endogamii, v praxi se často vyskytují svatby ne v rámci celé endogamní skupiny, nýbrž jen její části, zejména vyhraněné teritoriálně.

⁷⁸ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 154 – 155.

⁷⁹ MAYER, Adrian C. *Caste and kinship in central India: a village and its region*. Berkeley: University of California Press, 1960, s. 194 – 195.

⁸⁰ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 155.

Ze všeho výše zmíněného lze vyvodit závěr, že pokud by někdo omezoval pravidla hinduistické svatby na zcela čistě endogamní a jednoduchá, bylo by mu nutno oponovat celou řadou výjimek. Ale je zřejmé, že mnoho těchto výjimek mizí pod vlivem dvou základních principů. Za prvé, že endogamie je spíše následek hierarchie, nežli primární princip. A za druhé, že první svatba musí být chápána jako velice významná na rozdíl od volnější další svatby, a tím více od nelegitimních soužití.

5.2 Hierarchie svateb a manželských svazků

Hned na začátku této podkapitoly považuji za vhodné zmínit, že žádné předmanželské sexuální vztahy ani cizoložství nejsou v žádném případě tolerovány. Dále, pouze skutečným a řádně uzavřeným prvním manželstvím se člověk přesouvá z kategorie neprovdaných či neženatých do kategorie vyšší – provdaných, ženatých. Svatební obřad, který má za následek tuto důležitou změnu, je obzvláště důležitý pro ženy, proto je vhodné rozlišovat mezi případem mužským a ženským.

V případě ženy můžeme první svatbu označit jako *primary marriage* – prvořadou svatbu. Jakmile byl jednou takovýto sňatek uzavřen a později zanikl, přičemž je nerozhodné, zda smrtí manžela či rozvodem v případě vyšších kast, může žena začít další legitimní soužití, avšak daleko méně prestižní, zahrnující méně slavnostních rituálů a tím i finančních výdajů, jež označujeme jako *secondary marriage* – druhotnou svatbu. Tato druhotná svatba má nižší společenskou váhu a je volnějším svazkem než svatba první, prvořadá.⁸¹

V případě muže se jeho první svatba stává hlavní – *principal marriage*, pouze v případě, že je v tomto svazku manželském zrozeno dítě, nejlépe syn. Avšak muž má možnost volby, kdy se buď v případě neplodnosti první manželky nebo z důvodu volnosti dalších manželských svazků, může oženit s další ženou či dokonce i více dalšími ženami.⁸² Tento či tyto další sňatky musí splňovat obvyklé požadavky, což znamená svatební obřad se vším všudy v případě, že žena nebyla před tím provdána, či druhotný obřad v případě, že žena již dříve provdána byla. Čili u mužů je dána jakási subsidiarita manželství, kdy hlavní manželství může být doplněno dalšími – doplňkovými, vedlejšími manželstvími, na což navazuje také hierarchie manželek.

⁸¹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 153 – 154.

⁸² Tamtéž.

Zde je dobré podotknout, že jsou dány dvě navzájem kontrastující zákonitosti. Za prvé, že Bráhmani setrvávají v monogamických vztazích až na případy neplodnosti a za druhé, že královské kasty setrvávají naopak v polygamních manželských soužitích, kde existuje subsidiarita manželek, přičemž další manželky mohou mít nižší společenský status než manželka hlavní, a na to navazuje i hierarchické seřazení synů. Polygamie je často praktikována i ve středních kastách, avšak nejvýznamnějším regulátorem polygamie, a to ve kterékoliv kastě, jsou ekonomické důvody. Ve všech výše zmíněných případech svatba neznamená pouze spojení dvou jednotlivců, avšak skutečnost je taková, že jí dochází ke spojení celých rodin, či celých rodů. Proto někteří muži volí cestu poněkud odlišnou. V případě, kdy muž je ženatý a může si to finančně dovolit, může mít jednu nebo i více konkubín. Takovýto vztah je závislý pouze na něm a této ženě, nijak již není zapojen zbytek rodin a potomci vzeší z tohoto vztahu jsou nelegitimní a synové nemohou po otci dědit buď vůbec anebo jen nepatrnou část majetku.⁸³ Univerzální princip je tedy takový, že nelegitimní potomci mají zřetelněji nižší společenský status než potomci legitimní. Na velikost tohoto rozdílu a jeho projevy mají zčásti vliv okolnosti jednotlivého případu. Je otázkou, zda dítě bude zařazeno na nižší pozici v rámci otcovi kasty nebo zda vztahy s otcem budou zcela zpřetrhány a dítě bude zařazeno do kasty matčiny, tedy nižší. Zpravidla nastává situace druhá, avšak absence ustálených pravidel v této oblasti, dominance nebo bohatství rodiny či lokalita nebo i aktuální situace rodiny, jak moc je rodina izolována od kast nejbližšího statusu, to vše má velký vliv na konečné vyřešení těchto situací.

5.3 Izogamie a hypergamie

Stále ještě nebyl dokončen výčet rozmanitostí manželského statusu. Musíme opět zmínit dvě zákonitosti. První je, že musí být dán vztah rovnosti společenského postavení mezi manželky v prvotním či hlavním manželství. Žena může být trošku nižšího společenského postavení jen v případě mužova subsidiárního sňatku, což zároveň znamená ženino druhotné manželství, jež bylo popsáno výše.

Dle této zákonitosti se bude hlavní manželství označovat jako izogamní. V současné době je tento zvyk praktikován obecně zejména v jižní Indii, kde je obvyklé, že muž si bere za ženu z našeho pohledu velmi blízkou příbuznou, a to dceru svého bratra. Nese v sobě ujištění o statusu rodiny, do které se muž přižení nebo naopak dcera přivádá. Dále je příkladem

⁸³ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 157.

již výše zmíněného, že jednota endogamie je omezená územně, a to tak, že každý zná každého přímo či zprostředkovaně, a že mohou být dány sankce za porušení pravidel endogamie, čímž by mohl být ohrožen status celé skupiny. Izogamie tedy klade požadavek velké četnosti manželských svazků příslušníků podkast jedné kasty.⁸⁴

Slovo hypergamie začalo být používáno na konci 19. století, aby zohlednilo jinou zákonitost, která se vyskytovala za rozdíl od izogamie v severní Indii, ačkoliv v těchto místech nebyla zcela univerzálním principem. Tato zákonitost znamená, že drobná odchylka statusu v podobě mírné podřazenosti manželčiny rodiny ve vztahu k rodině manžela je normální a nijak neovlivňuje status potomků. Samozřejmě se zvyk vztahuje na hlavní svatbu a nijak nevylučuje požadavek endogamie, jen jej zmírňuje. Když se tedy dcera provdá do vyšší rodiny – provdáním povýší – bývá sňatek označován za hypergamní. Zde můžeme učinit několik poznámek. Termín hypergamní není určen k tomu, aby označoval všechny sňatky, ve kterých je statusová rozdílnost výše zmíněného druhu, ale přesněji znamená fakt, že tato rozdílnost je až na drobnosti neutralizována první svatbou. Termín také označuje, když ne povinnost, tak silné doporučení pro dívčiny rodiče najít jí vznešenějšího partnera. Dále, i když dívka je obecně považována za podřazenou pro muže, zvyk hypergamie to činí přirozeným. Důležité je také to, že zvyk hypergamie je v souladu s bráhmanskou klasickou a univerzální ideologií o dívčině svatbě jako o „daru panny“ kanyá dán. Dar obecně je považován za neobyčejně záslužný akt, kdy jednotlivec nabývá výhody tím, že daruje bráhmanům nějaký majetek. Tím je v podstatě myšlena výměna materiálních statků za duševní statky. Dar panny je speciální formou daru, a to v tom, že dívka je zde přirovnávána k materiálnímu statku a za dívku její rodina neobdrží žádnou platbu duševního charakteru. V hypergamní zákonitosti je navíc rozdíl v tom, že vyšší status ženichovi rodiny s sebou nese přísnější požadavky pro přijetí daru panny. Dívka je jako dar akceptována a přijata do vyšší rodiny jen za podmínky velkého poplatku ze strany její rodiny. Otec tedy daruje dívku a zaplatí poplatek, většinou ve formě hodnotného majetku, přičemž se mu nedostane žádného duševního protiplnění, jediné co získává, je prestiž či uznání jako výsledek toho, že provdal dceru do vznešenější rodiny a tím tuto rodinu spojil se svou.⁸⁵

⁸⁴ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 158 – 161.

⁸⁵ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 158 – 161.

5.4 Klasická teorie: svatba a varna

Na úvod musí být zmíněno, že svatba, která bývala nejvíce preferovanou, je samozřejmě svatba v rámci varny. Pro svatby či více obecně pro soužití mezi osobami z odlišných varn staré texty upravují dvě základní oblasti: první se týká svateb mezi nimi, druhá se týká lidí, kteří vzešli ze spojení dvou jedinců z odlišných varn. Tito jsou nazýváni míšenci. Méně důležitým, avšak stojícím za zmínku, je vztah synů jednoho otce a matek pocházejících z jiných varn k dědictví. Tyto a další klasické teorie jsou obsaženy zejména v Mannůvě zákoníku.⁸⁶

Co se týče míšenců, jako výsledků spojení mezi jednotlivci jiných varn, je nutno rozlišovat dva druhy těchto lidí v závislosti na tom, zda otec je v postavení vyšším ve vztahu k matce či naopak. V prvním případě, kdy otec je ve vyšším postavení, je soužití označováno jako anuloma, což doslova znamená soulad s vrozeným, přírodním pořádkem – žena je z obecného úhlu pohledu v podřadnějším postavení. V opačném případě, kdy žena je vyšší pozice než muž, hovoříme o pratiloma – špatném směru. V obou těchto případech mají potomci nižší status, ale ti zrození v souladu s přírodním pořádkem jsou oproti těm zrozeným ve špatném směru na výši. Jen spojení anuloma lze totiž považovat za sňatek v pravém slova smyslu, i když ne vždy je tak uznáváno. Tento pohled na věc je potvrzen pravidly týkajícími se dědění, v nichž jen syn muže a ženy nižší či stejné úrovně je považován za dědice.⁸⁷

Na jedné straně je tedy dána povinnost sňatků mezi jedinci pocházejícími z téže varny a na druhé straně je připuštěn fakt, že ne všechny děti pocházejí z takových spojení, zejména v těch oblastech, kde jsou dávány dary či provize za svatby či spojení lidí mezi varnami navzájem.

Mannův zákoník obsahuje více posloupných verzí pro rozuzlení těchto situací. V první řadě doporučuje těmto „dvojmo-zrozeným“ neboli míšeným mužům oženit se s dívkou z téže varny, a až v druhé řadě se řídit svými tužbami a city a vzít si dívku z varny nižší. Druhá rada v pořadí praví, že žena se může provdat buď v rámci své vlastní kasty anebo do kasty vyšší. Možnost pratiloma spojení je tak vyloučena. Poslední rada nepřipouští manželku z varny šúdrů do varn bráhmanů a kšatrijů. Jako důvod je uváděno, že by tato spojení vedla

⁸⁶ NABAR, Vrinda. *Caste as woman*. New Delhi: Penguin Books, 1995, s. 107.

⁸⁷ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 169 – 171.

k degradaci potomků do řad šúdrů. Mannův zákoník neodmítá pouze svatby, ale i sexuální vztahy se šúdrovskými ženami.⁸⁸

V dalším textu Mannůva zákoníku je popsáno, že hlavní manželka, matka dětí s plným statutem, musí být stejného postavení jako manžel, avšak ten může mít další manželky se statutem nižším, přičemž jejich potomci mají také nižší status. Toto koresponduje s dosti dobře propracovanou hierarchií synů, kdy hlavní syn – jediný, který je zrozen v izogamním manželství, je nadřazen ostatním synům zrozeným v manželstvích druhotných, i když tito mohou být taktéž legitimní.⁸⁹

Šúdrovská žena je často označována jako pouhé potěšení a není to jen otázkou konkubinátu. Pro vaišije existuje možnost svatby s takovou ženou, i když není schvalována. Mannův zákoník dokonce vyjmenovává doporučení ohledně svatebního obřadu tohoto typu, například, že žena se může při obřadu dotknout pouze lemu mužova roucha. Avšak je důležité, že Mannův zákoník dále výslovně zakazuje takové svatby mezi prvními dvěma varnami.⁹⁰

Je zřejmé, že svatby mohou být rozděleny do tří kategorií. První kategorií jsou svatby v rámci téže varny, nezbytné zejména pro dvojmo-zrozené z důvodu udržení statusu rodu. Druhou kategorií jsou svatby dvojmo-zrozených s osobou s nižším postavením. A třetí jsou svatby s šúdrovskými ženami, které nejsou doporučovány.

Mannův zákoník předepisuje, že když bráhman má syny, každého s manželkou z jiné ze čtyř varn, dědictví má být rozděleno na desetiny a synové mají obdržet čtyři, tři, dvě a jednu desetinu podle hierarchie varn. V některých textech však oproti tomu tvrdí, že syn, který vzešel ze vztahu s šúdrovskou manželkou, není dědicem a má právo mít jen to, co mu otec dal za života.⁹¹

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 170 – 171.

⁹⁰ NABAR, Vrinda. *Caste as woman*. New Delhi: Penguin Books, 1995, s. 111.

⁹¹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 171.

6. Pravidla týkající se kontaktu a jídla

Mnoho autorů často tíhne k tomu, že spojují pod jeden celek pravidla týkající se svateb, stravování, přímého a nepřímého fyzického kontaktu a pravidla týkající se separace a zákazů kontaktu. Tento přístup je však mylný, protože když si vezmeme například svatbu, potom po celou dobu, co se svatby vyskytují, je separace, která je s nimi spojena pouze odvozeným principem a principem zahrnutým pod hierarchii. Svatba jako taková nezaložila základní princip separace, proto nemohou být spojovány pod jeden celek. Podobně je tomu i v případě dalších konkrétních projevů principu hierarchie, z nichž jeden vede k tomu, že se spojuje stravování se s dalšími formami nepřímého fyzického kontaktu, ale přitom je známo, že pravidla týkající se stravování povolují určité výjimky, co se týče vztahů mezi kastami, na rozdíl od pravidel týkajících se jiných nepřímých fyzických kontaktů.

Pravidla, která se budu snažit dále zpřehlednit, jsou dosti komplikovaná. Důvodem jejich komplikovanosti je především fakt, že když určité pravidlo povoluje nějaký vztah mezi kastami, jiný naopak zakazuje a také fakt, že jsou tato pravidla navíc spojena s principem hierarchie a pravidly dělby práce.

6.1 Kontakt a nedotýkatelnost

Pokud chceme mluvit o zákazech týkajících se kontaktu, musí být v první řadě zmíněno, že kontaktem se míní výhradně přímý či nepřímý fyzický kontakt, nepatří sem pravidla týkající se stravování, která budou rozvedena v další podkapitole.

Škála kontaktů, které jsou považovány za znečišťující nebo jsou zcela zakázány, souvisí často s danou rodinou nebo domácností, avšak většina z nich je dána všeobecně. Je též třeba rozlišovat mezi běžným kontaktem a kontaktem za speciálních okolností. Pokud si uvedeme příklad: pokud přijde prادلák do domu svého džadžmána v době svatebních příprav, dojde ke znečištění? Odpověď zní ano. Když prادلák, který je nižšího společenského postavení, chodí do domu za běžných okolností vyzvednout špinavé prádlo k vyprání, ke znečištění nedojde. V době svatebních příprav je však znečišťujícím prvkem.⁹²

Co se týče nedotýkatelnosti, i když jsme se jí již zabývali, je mnoho dalších jejích projevů, co se týká kontaktu, které ještě nebyly dříve zmíněny. V co nejmodernějším smyslu slova lze nedotýkatelnost označit jako segregaci těch skupin obyvatel, které jsou považovány

⁹² DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 176.

za vůbec nejznečištěnější. Tito lidé jsou vyloučeni většinou zcela mimo vesnici.⁹³ Avšak jak je v této složité problematice pravidlem, existují různé odchylky. Například takový již výše zmíněný prادلák. Ten, i když je svým zaměstnáním velmi znečištěn, přesto není vyloučen z vesnice, stejně jako holič, kterého dalším povoláním je být knězem při pohřbech, což je taktéž opravdu velmi znečišťující prací. Zřejmě jsou tyto odchylky dány osobním aspektem jejich povolání. Kdyby se totiž stali nedotýkatelnými, pak by nemohli svá povolání pro své stálé zákazníky vykonávat. Proto nejsou do řad nedotýkatelných zařazeni.⁹⁴

Kromě výjimek z daných pravidel existují značné rozdíly regionální. Jih Indie je více nábožensky založený než její sever. Proto to, co je na jihu považováno za náboženské pravidlo, je na severu bráno někdy spíše jako věc společenského chování, a proto méně důsledně vyžadováno.

6.2 Jídlo a stravování

Příprava a konzumace jídla jsou předmětem mnoha a mnoha pravidel, mezi něž se zařazují i pravidla týkající se přijímání vody a dýmky od jiných lidí.

Je dáno asi sedm základních tabu, která se týkají těchto otázek: s kým člověk jí, kdo připravuje jídlo, jaký druh jídla, jaké jsou rituální observace, od koho člověk přijme vodu, s kým člověk sdílí dýmku a nakonec jaké nádoby člověk používá. Některá z těchto pravidel jsou s kastovním systémem spojena spíše nepřímě.⁹⁵

V prvé řadě se zaměříme na pravidla týkající se přípravy a konzumace běžného jídla v rámci rodiny. Nejde zde totiž jen o požadavek vyhnout se znečišťujícím osobám, dokonce i těm ze stejné kasty, nýbrž je dán požadavek obecné obezřetnosti. Mezi Bráhmany platí, že strážník musí být čistý. Musí být vykoupaný a musí mít holý trup. Také musí být chráněn před jakýmkoliv znečišťujícím kontaktem. Stravuje se sám nebo ve velmi malých skupinách stejně čistých, a to buď v kuchyni, nebo části domu jí blízké tak, aby nemohl být rušen. Jakýmkoliv nepředvídatelný kontakt nejen s příslušníkem nižší kasty, ale i se zvířetem či s kýmkoliv jiným z domu, třeba s ženou, dítětem nebo s někým, kdo není k jídlu očištěn, činí jídlo připravené k snědku nepoživatelným. Je to hlavně tím, že běžně připravené jídlo je už i tak samo o sobě nečisté a tímto je znehodnoceno zcela. Když Bráhman usedá k běžnému jídlu

⁹³ SHARMA, Ussurla, SEARLE-CHATTERJEE, Mary. *Contextualising caste: post-Dumontian approaches*. Oxford: Blackwell, 1994, s. 17.

⁹⁴ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 177.

⁹⁵ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 180 – 181.

čistý, po jeho snědení je znečištěn. Tak jako člověk nejí s někým, kdo by mu nebyl roven, stejně tak nejí pán domu s hosty.⁹⁶ Na jídlo je tedy kladen velmi silný důraz.

Co se týče přípravy jídla, je obecně známo, že menstrující žena se jej nesmí účastnit. Příkladně v případě slavnostních událostí musí být kuchař alespoň takové čistoty, jako strážník. Toto pravidlo platí pro všechny kasty. Jako kuchař je tedy přirozeně vyžadován především bráhmaň a tato jeho funkce je silně respektována.⁹⁷

Jídlo je považováno za znečišťující věc jednoduše proto, že se stává součástí strážníka. Avšak je nutno rozlišovat mezi jídlem vařeným a jídlem syrovým, například ovocem, které je strážníkem snědeno bez velkého povyku jen tak, protože znečištění jím se nepředpokládá. Jídlo, které bylo již uvařeno, jakoby náleží do rodiny – je někomu konkrétnímu přivlastněno, jako když se jedná o jakoukoliv jinou věc, jenže zde jde o větší intimitu, zřejmě proto, že vařením se jídlo změní ze své naturální syrové povahy na povahu lidskou. Jde o změnu „z organického do sociálního“ stavu, člověk se požitím takových pokrmů stává zranitelnějším, co se týče vlivu špatných sil a tím dochází ke znečištění. Z toho důvodu dochází před jídlem k očištění koupeli, která následné účinky požití jídla alespoň zmírňuje.⁹⁸

Každé kasty je předepsána určitá hierarchie potravin, které mohou jíst, kdy tato hierarchie má původ v historii – souvisí s tříděním lidí a se vztahy mezi jednotlivými skupinami lidí. Nevyplývá z teorie čistoty a znečištění. Interpretace tohoto žebříčku není zcela jednoduchá, navíc opět dochází k určité rozdílnosti dle regionů. Například se tvrdí, že Bráhmaň nejedí rajčata, protože obsahují semena – element života, jenže oni nejedí ani cibuli a česnek. V některých oblastech bráhmaň nejedí jiné maso než rybí, jinde zase maso jedí, ale nepožreli by vejce.⁹⁹ K vysvětlení těchto rozdílů je možné dojít zřejmě jen na základě regionálních historických zvyklostí a pěstelských či chovatelských podmínek.

Nyní odejdeme od tématu konzumace jídla v rámci domova a zaměříme se na jeho přijímání od cizích lidí. Přijímání stravy od cizích je totiž, stejně jako například mezikastovní svatby, velmi striktně regulováno. Co se týče jednotlivých kast, panuje v těchto pravidlech určitá shoda, avšak ne úplná. Omezení, která se týkají přechodu jídla mezi kastami, se liší podle druhu jídla.

Například bráhmaň, který koná slavnostní obřad pro lidi z nižší kasty, často od nich obdrží jako provizi nějaké malé množství jídla různého druhu, většinou jde o suroviny jako

⁹⁶ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 182.

⁹⁷ MAYER, Adrian C. *Caste and kinship in central India: a village and its region*. Berkeley: University of California Press, 1960, s. 199.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 184.

syrové maso. Takové případy nejsou problémem. Zákazy jsou totiž nejvíce spojeny s obyčejnými a denně připravovanými pokrmy – v závislosti na regionu jde většinou o vařenou rýži nebo placky z pšeničné mouky připravované bez tuku. Tato jídla jsou označována kachá – napadena znečištěním, nedobrá jídla, která jsou určena pouze pro příbuzné a členy endogamní, nižší společenské skupiny a sluhy z velmi nízkých kast. Opakem těchto jídel je pakká – dokonalý pokrm, jímž je placka z kukuřičné mouky připravovaná na másle doplněná zeleninou připravovanou stejným způsobem. Existují i další jídla, která jsou považována za čistá, jsou to opékaná jádra nebo například rýže, která se nechá popraskat v horkém písku. Tato dokonalá jídla, která jsou dražší, se připravují také na oslavy, mezikastovní sešlosti nebo na cestách.¹⁰⁰

6.3 Voda a dýmka

Muž s vyšší kasty dovolí muži z kasty nižší, aby mu naplnil jeho nádobu na vodu, avšak nebude nikdy pít z nádoby na vodu patřící muži z nižší kasty.¹⁰¹ V tomto příkladě vidíme, že věc patřící příslušníku jedné kasty je s touto kastou spojena. To nám vysvětluje, jak voda, která je obsahem lahve, může být znečištěna či nikoli.

Příslušníci nižších kast, kteří slouží svým džadžmánům z kast vyšších, často zásobují své patrony vodou. I na to jsou však pravidla: příslušník jakékoliv kasty si může vzít vodu od tesaře, cukráře, holiče a některých dalších. Bráhmani, kteří žijí na jihu Indie, nepřijmou však vodu od nikoho, kdo patří do jiné kasty. Navíc zvyky na jihu neobsahují nic podobného pakká – dokonalému jídlu a kasty jsou tím mezi sebou ještě více uzavřené.¹⁰²

U dýmky platí, že muž ji bude kouřit pouze s příslušníky téže kasty, nikdy ne s nikým níže postaveným. Rty totiž přicházejí do kontaktu s náustkem dýmky. Vodní dýmky, u nichž jde kouř přes vodu, nebyly rozšířeny ve všech oblastech, kouřily se tedy dýmky klasické.¹⁰³

Na krátkých cestách má muž z dobré kasty s sebou pouze lehký pokrm a na pořádný pokrm bude čekat, dokud nedorazí domů a nevykoná očištnou koupel. V případě dlouhé cesty si muž nebo rodina budou vařit sami, tak jako to praktikovali indiští vojáci v britské armádě. Opravdu si po dlouhou dobu svého pobytu mimo domov vařili každý jednotlivě sám jen pro sebe. Co se týče přijímání vody na cestách, je situace poněkud odlišná, protože člověk

¹⁰⁰ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 186 – 187.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 187.

¹⁰³ Tamtéž

musí mít možnost vzít si vodu od alespoň některých příslušníků jiných kast. Konají se také oslavy, kde se schází příslušníci více kast, jako je tomu například u svateb. Zde se připravuje jídlo speciální, již výše zmíněné pakká. V některých oblastech například existuje přímo kasta kuchařů, kteří připravují pakká na oslavu ukončení truchlivého období po smrti rodinného příslušníka. Konec zármutku je tedy důvodem k oslavě a opět i zde existují pravidla – šestnáct bráhmánů by mělo jíst dříve, než kdokoliv jiný. Jakmile se najedí, je smutek ukončen. Bohužel literatura neposkytuje více informací, a to ani o takto stanoveném počtu bráhmánů. Jídlo samotné je taktéž vařeno bráhmánem, nejčastěji rodinným knězem. Ovšem předepsaný počet bráhmánů pro ukončení smutku může být dosti problémem v některých hodně společensky nízkých rodinách, kdy bráhmani jednoduše odmítnou se slavnosti účastnit, aby nedošlo k jejich znečištění. Potom přichází na řadu jídlo z rýže, které přinesou členové rodiny zemřelého, příbuzní žijící v jiném domě i členové endogamní skupiny žijící poblíž, protože pakká již nesmí být, jakožto strava výhradně pro bráhmány, konzumováno. I když nejsou přítomni bráhmani, dochází k mezikastovnímu stolování. Zde dochází k určité citlivosti vzhledem k tomu, že příslušníci jedné kasty musí jíst před nižšími. Tento problém bývá většinou vyřešen zasedacím pořádkem, kdy lidé stejného statusu sedí poblíž sebe a nižší sedí opodál. V případě, že se účastní nedotýkatelní, tito musí jíst zcela odděleně.¹⁰⁴

6.4 Vegetariánství

Vegetariánství věnuji tuto krátkou podkapitolu zejména proto, že se stalo vyšší formou stavování, a to se týká celé hinduistické společnosti. V současné indické společnosti je jedním z nejvyšších pravidel, týkajících se jídla a společenského statusu. Vegetariánství bývalo často připisováno populaci, kterou indevropani našli při svém vstupu do země. To má nepochybně mnoho důvodů. Na jednu stranu je vegetariánství jasnou známkou nikoliv primitivní, ale naopak dosti rozvinuté civilizace. Nebylo v té době známo jinými rozvinutými společnostmi a přesto v Indii, která byla na úrovni kmenových uspořádání, existovalo. Nakonec však bylo zjištěno, že vegetariány jsou tradičně pouze bráhmáni; kšatrijové a další nikoliv.¹⁰⁵

¹⁰⁴ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 188 – 190.

¹⁰⁵ FROYSTAD, Kathinka. *Blended boundaries: caste, class, and shifting faces of „Hinduness“ in a North Indian city*. New Delhi: Oxford University Press, 2005, s. 254 – 257.

Počátky vegetariánství v Indii lze najít již ve starém zvyku neubližování živým tvorům, který je obsažen ve védských textech. Poté také v tradici posvátného zvířete – krávy, která je uctívána jako védský kosmický symbol. Mannův zákoník však obsahuje text poněkud protichůdný, když tvrdí, že jedení masa je třeba zachovat a jeho cena spočívá v tom, že jej má člověk nabízet k snědku svým starým rodinným příslušníkům. Na druhou stranu je vegetariánství zmíněno ještě i v jiné části Mannůva zákoníku, kde se říká, že absence jedení masa je jako sto koňských obětí, tudíž prospěšné. Stejně tak je zde řečeno, že zabití z důvodu obětování není zabitím.¹⁰⁶ Vše shrnuto dohromady nám dává určitou protikladnost, kdy nejlepší je cesta rozumného kompromisu.

¹⁰⁶ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 190 – 193.

7. Indie dneška

Jak jsme se již dozvěděli v první kapitole, je indická historie předlouhá. Její vývoj je zmapován od pravěku prostřednictvím archeologických nálezů, pokračuje přes příchod prvních indoevropských obyvatel – Árijů, s nimiž je spojen i příchod védské kultury. Dále vývoj pokračuje přes dlouhé období různých knížectví a království, kdy hovoříme o období tradiční indické společnosti. Poté nastoupila éra kolonialismu, kdy Indie byla od poloviny osmnáctého století do poloviny století dvacátého državou Britské říše, velký vliv měla tehdejší Východoindická společnost a sami Indové hovoří o této době jako o době temna. Nesporným přelomem v indické historii je návrat suverénní politické moci. Nová indická nezávislá vláda měla již demokratický a moderní program.

Téměř vše, co bylo řečeno v předchozích kapitolách, bychom mohli z hlediska časové posloupnosti zařadit do období tradiční indické společnosti nebo do období britské nadvlády nad Indií. Avšak většina těchto informací je platná až na odchylky i v době dnešní, chcete-li době moderní, protože právě moderní vlivy tu a tam dřívější zvyky a tradice ovlivňují.

Nutno podotknout, že pár desítek let samostatného vývoje Indie je oproti tomu několika tisíciletému jen velmi krátkou dobou na to, aby došlo k překotným změnám v uspořádání celé této mnoha milionové společnosti.

7.1 Indická Ústava 1950, otázka všeobecné ochrany lidských práv a svobod, zákaz diskriminace z různých důvodů

Čím je tedy Indie dnes? Jde o federální republiku, kde včele země stojí prezident a je ústavně zakotven parlamentní systém vlády. Je dán požadavek cesty sociální spravedlnosti a sekulární společnosti – společnosti oprostěné od náboženských vlivů. Indická ústava vešla v platnost na začátku roku 1950. Tato ústava konstituovala suverénní republiku na místo Britské Indie, jsou jí zavedena hospodářská, sociální a kulturní práva stejná pro všechny občany, dále svoboda projevu, svoboda víry, menšiny mají zajištěnou ochranu, ale především je v ní zakotvena rovnost všech občanů před zákonem. V ústavě 1950 je rovněž promítnuta velikost země, náboženská, sociální i kulturní pestrost. Jde o zřejmě nejrozsáhlejší ústavu na světě.¹⁰⁷

¹⁰⁷ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 295.

Společenské změny, které nový státní systém zavedl, samozřejmě neprobíhaly a neprobíhají rovnoměrně a bez komplikací. Samotný kastovní systém nelze odstranit pouhým přijetím zákona o jeho prohibici. Právě naopak, kastovní systém se ukázal jako velmi pružný tím, že se dokázal velmi snadno a rychle přizpůsobit novým společenským podmínkám, začal pronikat jak do průmyslové výroby, která byla nově zavedena, tak i do života politického. Stejně tak problém nedotýkatelných, neboli haridžanů nebyl vyřešen tím, že byla ústavně zakotvena rovnost všech občanů. „Na konci svých dosavadních dějin, tolik zrychlených právě v posledním půlstoletí nezávislého vývoje, Indie nadále jako by zůstávala zrcadlem vlastní minulosti. Nic z dávných tradic dosud nezaniklo, naopak, soustředěna sama na sebe, teprve nyní nachází a probouzí k novému životu dosud skryté zdroje a poklady své etnické i kulturní mnohotvárnosti.“¹⁰⁸

Téměř všechny rozlohou velké země a země s velkým množstvím obyvatel mívají dosti velké problémy, přičemž Indie není výjimkou, ba naopak je to u ní pravidlem. Každý výtěžek něčeho lepšího je vyvážen určitým problémem, například co se týče gramotnosti obyvatelstva – počet gramotných Indů se stále zvyšuje, ale v porovnání s přírůstkem obyvatel dochází ke zvyšování procenta negramotných lidí. Na jedné straně Indie překonala svou minulost a hospodářsky i vzdělanostně se rozvíjí, na druhé straně však tento stát táhne dolů neschopnost oprostit se od koloniální éry a přijmout rozvoj své společnosti. Stabilní státní zřízení, které se v Indii podařilo nastolit, je velmi důležité a pro tento stát prospěšné. Dává totiž možnost rozvoje vztahům mezi federací a jednotlivými svazovými státy, je zachována sekularizace všech státních složek a orgánů a je respektována demokracie.¹⁰⁹

Rozdíly mezi různými svazovými státy jsou dosti značné, a to ať už jde o hustotu zalidnění, o industrializaci, o jazykovou stránku či mnohé další faktory. V dnešní době je Indická republika federací složenou ze 7 svazových území a 26 států. Úředními jazyky jsou hindština a angličtina, ale vedle těchto indická ústava uznává jako jazyky, jimiž se obyvatelstvo dorozumívá, ještě dalších osmnáct jazyků včetně sanskrtu. Hindštinou mluví 40% obyvatel Indie.¹¹⁰

Z našeho pohledu je jednou z nejdůležitějších částí indické ústavy ta, jež zrušila nedotýkatelnost tím, že je zakotveno, že „stát nebude diskriminovat žádného občana pouze

¹⁰⁸ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 321.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 324.

na základě náboženství, rasy pohlaví, místa narození,..."¹¹¹ Avšak až dodnes nebylo dosaženo toho, aby občané Indie tento zákaz beze zbytku vnitřně přijali a dodržovali, zejména proto, že jde o opravdu radikální zásah do velmi silné tradice.

Dalším důležitým faktorem promítnuvším se i do indické ústavy je již výše zmíněná sekularizace státu, což zjednodušeně znamená vyloučení všech náboženských vlivů z politiky v zemi. Ústava 1950 zakotvila pro všechny občany svobodu myšlení, vyznání a bohoslužby. Avšak v Indii se náboženství prolíná opravdu do všech částí společenského, rodinného, pracovního i jiného života, proto zakotvení sekularismu obsahuje určité mezery, které jsou nezbytné pro jeho fungování. Naprostá zdrženlivost státu v této oblasti by totiž vedla k ustrnutí rozvoje společnosti.¹¹²

Indická ústava 1950 dále také vyžadovala přijetí občanského zákoníku, který by byl jednotný pro naprosto všechny obyvatele Indie, avšak dosud se tento požadavek nepodařilo splnit, proto jsou stále v platnosti zákoníky jednotlivých náboženských obcí. Jen v oblasti rodinného práva se podařilo přijmout sekulární zákon o manželství. Ten se totiž nesetkal s tak velkým odporem společnosti jako zákoník občanský.¹¹³

7.2 Projevy kastovního života v moderní době

Zaměříme-li se na jednotlivé oblasti běžného života obyvatele Indie, zjistíme v nich určité rozdíly od dob předchozích, avšak tyto jsou závislé zejména na míře modernizace té které části společnosti a toho kterého úseku společenského života.

Již po delší dobu jsou konány sociologické průzkumy, které se týkají například porodnosti. Tato totiž přímo souvisí s tím, v jakém věku vstupují lidé do manželství. V dnešní době je uzákoněný nejnižší věk pro uzavření manželství dvacet jedna let pro muže a osmáct let pro dívky. Skutečný věk je však mnohdy zatajen a dívka je provdána i ve věku nižším, většinou se jedná o sňatky domluvené rodiči. Ani v této oblasti tedy není výjimkou, že zákony sice formálně existují, ale bohužel nejsou dodržovány. S čím se však indický stát opravdu potýká, je problém růstu populace. V závislosti na zlepšení zdravotnické péče, zejména výstavbě nových zdravotnických zařízení a zavedení různých očkování, se stále zvyšuje rozdíl mezi porodností a úmrtností a také se zvyšuje průměrný věk obyvatele Indie. Například v 70.

¹¹¹ Článek 25, Ústava Indie 1950

¹¹² KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 328.

¹¹³ Tamtéž.

letech se počet obyvatel zvýšil o celou čtvrtinu, není tedy žádnou nadsázkou, hovoří-li se o populační explozi.¹¹⁴ Mohlo by se zdát, že porodnost a zvyšování populace nikterak s naším tématem nesouvisí, opak je však pravdou. Důvodem je, že velké množství obyvatel způsobuje problémy ve všech oblastech, ať už jde o školství, zaměstnanost či hustotu zalidnění. Toto vše s kastovním systémem souvisí tím způsobem, že všechny změny ve všech oblastech života jsou do něj promítnuty. V Indii, i když měnící se, totiž stále přežívají tradiční hodnoty, základem všeho je stále náboženství, jednotlivec je stále členem náboženské společnosti a kasty a cítí se jím být tím více, čím více je uvržen do společnosti, kde „člověk je člověku vlkem“. Kastovní příslušnost mu v těchto případech poskytuje pevné zázemí a jistoty, proto se k ní stále více připoutává.

Kastovní uspořádání dokonce proniklo i do dalších náboženství vyskytujících se na území Indie. Vedle hinduismu, který vyznává přes osmdesát procent obyvatelstva, se zde vyskytuje ve velké míře i náboženství muslimské, které je vlastní více než deseti procentům obyvatelstva. Najdeme zde, i když v menší míře, i křesťanství – asi tři procenta obyvatel a některá další náboženství. Mezi komunitami lidí vyznávajících různá náboženství existují rozdíly, které jsou patrné na první pohled a promítají se do každodenního života. Křesťanství většinou vyznávají ti, patřící do skupiny nedotýkatelných, pro které bylo toto náboženství jakýmsi únikem ze systému, stejně jako tomu bylo u těch, kteří ve středověku konvertovali od hinduismu k islámu. Instituce kasty je tak funkční v muslimské, křesťanské, židovské i dalších náboženských obcích na indickém území. V muslimské existuje dělení podle profese, jako tomu bylo u hinduistických kast v začátcích jejich vývoje, nebo dělení podle původu, tedy zda má rodina předky pocházející ze zahraničí, či ne.¹¹⁵

Při sčítáních lidu se již informace o kastě nežadají, proto od roku 1951 oficiální údaje o kastovním rozdělení schází. Indická vláda se snaží kastovní systém zcela vymýtit, ale toto snažení se až do dnešních dob nedočkalo většího úspěchu.¹¹⁶

Kastovním systémem jsou nejvíce poškozeni nedotýkatelní, jelikož jsou stále zcela stranou od ostatních skupin obyvatel, jelikož tito se bojí znečištění. Kasty jsou jakýmsi živým organismem, který se dokáže aktuální době dokonale přizpůsobit, vydávají si vlastní časopisy, vznikají jejich banky, školy, nemocnice, bojují za práva svých příslušníků, za jejich přijímání

¹¹⁴ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 330.

¹¹⁵ DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970, s. 248 – 254.

¹¹⁶ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 340.

do škol a do zaměstnání. Kasty si také více méně udržují svá tradiční zaměstnání, kdy kasty vyšší jsou nejvíce zastoupeny v armádě, obchodě, průmyslu a podobně.¹¹⁷

V roce 1950 došlo k sepsání a registraci těch kast, jejichž příslušníci se řadili mezi nedotýkatelné a tyto kasty byly označeny jako Registrované kasty. Příslušníci registrovaných kast se snažili vydobýt si některá práva, došlo tak k tomu, že je jim přednostně přidělen určitý počet pracovních míst v některých státních institucích. Avšak to samozřejmě vzbudilo obrovskou vlnu odporu u kast vyšších, zejména u bráhmanů chránících si své výsadní postavení. Nedotýkatelnost jako taková a samozřejmě diskriminace členů registrovaných kast je zákonem zakázána, avšak v praktickém životě není zákaz dodržován. Žádná oblast společenského života tedy nezůstala bez vlivu kastovního systému, a to ani tak moderní odvětví, jímž je například politika.¹¹⁸

7.3 Město versus vesnice

Zřejmě nejvíce utlačuje kastovní tradice do pozadí vliv městského prostředí. Ve městě se nelze vyhnout společné práci lidí v továrnách, potkávání se na veřejných místech, společnému cestování městskou dopravou, společnému jídlu v jídelnách.

Na venkově stále funguje džadžmání systém, i když je v postupném rozkladu. Vesnice jsou přesto často zcela uzavřenými komunitami. Za příčinu postupného rozkladu spolupráce mezi džadžmání a kámíny se považuje zchudnutí některých rodin, kdy rodina již nemohla využívat služeb jiných a práci si musela obstarávat sama. Význam zde má i fakt, že se postupně přechází od naturální odměny k odměně finanční. Zchudnutí rodin je většinou spojeno s populační explozí, se kterou šlo ruku v ruce zvýšení nezaměstnanosti.¹¹⁹

Profesní rozložení obyvatel vesnice však zůstává stále zachováno, a to zejména v oblastech zaostalých a odlehlých. Zde jsou dělníky nedotýkatelní a bráhmani dodržují zákaz pracování na polích. Stále více mladých obyvatel vesnic však odchází za prací do měst. To pomáhá snižovat průměrnou nezaměstnanost na vesnici, ale naopak dochází k jejímu zvyšování ve městech. Dále je problémem, že do měst odchází lidé v produktivním věku a vesnice tak stárnou. V případě malých měst rozdíl mezi nimi a vesnicí není až tolik patrný,

¹¹⁷ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 340 – 341.

¹¹⁸ SANGARI, Kumkum. *Politics of the possible: essays of tender, history, narratives, colonial English*. London: Anthem Press, 2002, s. 69 – 71.

¹¹⁹ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 348 – 349.

převládá stále zemědělská výroba. Avšak stěhují-li se lidé do větších měst, je často zpřetrháno spojení jejich kasty s daným povoláním a tito vykonávají povolání odlišná.¹²⁰

Co se týká soužití příbuzných, ti žili na vesnici od dávných dob a mnohdy až dodnes žijí v tak zvaných velkorodinách. Velkorodina žije ve společném domě a tvoří ji všichni bratři z jednoho rodu spolu se svými manželkami a dětmi a má společný majetek. Hlavou této velkorodiny je otec nebo nejstarší bratr. Takovéto soužití je ve městě takřka nemožné. Jednotlivé rodiny tak žijí na různých místech města, avšak udržují stále pevné rodinné vztahy. Fungují v podstatě jako velkorodina, jen na více místech, v čele celé velkorodiny stále stojí pouze jeden muž a všichni odevzdávají své výděly do rukou jednoho „pokladníka“.¹²¹ Velkorodiny fungují také jako určitá sociální opora pro ty členy rodiny, kteří jsou nezaměstnaní či pro vdovy. Ve městech už sice existuje určité sociální zabezpečení ze strany státu, avšak na vesnicích o něčem takovém zatím lidé ještě ani neslyšeli.

¹²⁰ STRNAD, Jaroslav. *Dějiny Indie*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2003, s. 168 – 173.

¹²¹ KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 344 – 345.

Závěr

Kastovní systém je charakteristický především velmi dlouhou dobou své existence, jež lze počítat na tisíce let, od příchodu Árijů, prvních indoevropanů, kteří jej zavedli v podobě systému Varn. Tyto se postupně rozšířily o kasty a až tisíce podkast.

Základ kastovního systému se postupem času upevnil, dále vyvíjel a není možno jej za žádných okolností opomenout při jakékoliv činnosti, která je Indem vykonávána. Je tedy nutno zopakovat, že kastovní systém a kastovní zařazení do jednotlivých kast a podkast jsou promítnuty absolutně do všech oblastí lidského života indických obyvatel. Naprosto vše od narození, přes učení, zaměstnání, sňatek, až po smrt je regulováno zákazy a příkazy vyplývajícími z tradic kastovního systému. To platí dokonce i pro vyznavače jiných náboženství než hinduismu, do nichž kastovní rozdělení v Indii také proniklo. Prameny našeho poznání v této oblasti jsou především staroindické literární památky – Védy. Již v nich nalezneme základní dělení obyvatel na čtyři varny, a sice na Bráhmany, Kšatrije, Vaišje a Šúdry. Pátou skupinou obyvatel, kteří jsou postaveni zcela mimo systém, jsou Nedotýkatelní.

Kastovní systém je stručně charakterizován třemi základními prvky, jimiž jsou princip hierarchie, tedy postupné stupňování a vytvoření nadřazenosti a podřazenosti jednotlivých kast a podkast, dalším prvkem jsou velmi detailní pravidla zaměřená na upevnění separace kast a za třetí jde o dělbu práce a tím vzájemnou závislost jedné kasty na druhé. Tyto tři prvky mohou být spojeny v princip opozice čistoty a znečištění. Tento princip je vyjádřen prostřednictvím jakýchsi pravidel, či zákazů a příkazů, které musí být dodržovány, aby nedošlo k rituálnímu znečištění osoby z kasty vyšší osobou z kasty nižší.

Typickými pro kastovní systém jsou mimo výše zmíněné tři prvky a princip především i mnohé principy a pravidla další, zejména princip endogamie, který znamená povinnost uzavírat sňatek pouze v rámci dané kasty či podkasty a pravidla týkající se dělby práce mezi jednotlivými kastami.

V tom, že je kastovní systém propojen se vším, vše reguluje a je nesmírně flexibilní k měnícím se společenským podmínkám všeho druhu, shledávám jeho největší důležitost a sílu. Navíc jeho vliv nepoklesl ani v dnešní době, kdy je již oficiálně zákonem zakázán prostřednictvím ústavně zakotveného zákazu diskriminace. Je tedy dán zákaz rozlišování obyvatelstva na jednotlivé kasty a Nedotýkatelné, údaje o kastě nesmí být vyžadovány. Navíc jsou nejnižším Nedotýkatelným, dnes nazvaným jako Registrované kasty, přiznána některá další práva, která jejich postavení ve společnosti zlepšují.

Dle mého názoru je obrovská síla kastovního systému také v tom, že je naprosto nerozlučně spjat s náboženstvím, zejména hinduistickým. A právě tak velmi silně nábožensky založený národ, jímž Indové bez pochyby jsou, nemůže a vlastně ani nechce cokoliv spojeného s duchovnem ze svého života odstranit. Náboženství je totiž pro ně tím, co je vede na jejich cestě životem.

Pro nás Evropany se může zdát kastovnictví zpátečnickým, zaostalým, nepraktickým a zejména diskriminujícím. Sama míním, že tomu tak i je. Avšak Indové, kteří nikdy nebyli zvyklí žít ve společnosti podobné té naší, jej vidí jako oporu, sociální jistotu, dává jim vědomí, že patří na určité místo, dává jim pokyny co jíst, jak se chovat, s kým uzavřít sňatek. Indové, až na výjimky týkající se nejvíce vzdělaných lidí a části obyvatel žijící v největších městských aglomeracích nejmodernějším způsobem života, nejsou totiž dosud schopni pochopit a přijmout myšlení Evropanů a nebyli by ani schopni přizpůsobit se společnosti, která by byla jako ta naše. Nemají v sobě jakousi dravou povahu, bez které by se do současného moderního světa jen těžko zařadili. Ze všech těchto důvodů se uchylují k institutu kasty, jelikož tak nemusí rozhodovat sami za sebe. Rozhoduje za ně jejich kastovní příslušnost.

Indové sice již mají moderní stát, vládu a zákony, avšak v případě rozporu zákona s tradicí má navrch stále ještě tradice. A ačkoliv se snaží stát kastovnictví vymítit, je stále natolik silným hybatelem všeho dění, že si troufám tvrdit, že v nejbližších několika letech, ba dokonce i desítkách let nebude jeho vliv potlačen na zanedbatelnou míru.

Ačkoliv tedy kastovní systém dnes existuje mimo právo, plní stále svou nezastupitelnou funkci a život bez něj si Indové neumí prozatím vůbec představit.

Seznam použité literatury

Primární zdroje informací:

1. KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: od dávnověku k dnešku*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1997. 469 s.
2. ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vydání. Praha: DharmaGaia, 1993. 143 s.
3. DUMONT, Louis. *Homo Hierarchicus: the caste system and its implications*. London: Paladin, 1970. 431 s.
4. SHARMA, Usurla, SEARLE-CHATTERJEE, Mary. *Contextualising caste: post-Dumontian approaches*. Oxford: Blackwell, 1994. 184 s.

Sekundární zdroje informací:

5. ZBAVITEL, Dušan. *Starověká Indie*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985. 292 s.
6. STRNAD, Jaroslav. *Dějiny Indie*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2003. 1185 s.
7. MAYER, Adrian C. *Caste and kinship in central India: a village and its region*. Berkeley: University of California Press, 1960. 279 s.
8. MOHANTY, A.K., GAMANGO, A.K. *The Aduria Dom of Orissa: (a monographic study)*. Bhubaneswar: Scheduled Castes and Scheduled Tribes Research and Training Institute, 1997. 106 s.
9. SEKINE, Yasumasa. *Anthropology of Untouchability: „Impurity“ and „Pollution“ in a South Indian Society*. Osaka: National Museum of Ethnology, 2002. 385 s.
10. FROYSTAD, Kathinka. *Blended boundaries: caste, class, and shifting faces of „Hinduness“ in a North Indian city*. New Delhi: Oxford University Press, 2005. 304 s.
11. NABAR, Vrinda. *Caste as woman*. New Delhi: Penguin Books, 1995. 221 s.
12. SEN, Ranjit, SEN, Snigdha. *Caste, class and the raj: a study of the Bengali society in transition in the colonial age*. Calcutta: Progressive Publishers, 2000. 93 s.
13. SAHAI, Nandita Prasad. *Politics of patronage and protest: the state, society, and artisans in early modern Rajasthan*. New Delhi: Oxford University Press, 2006. 276 s.
14. SANGARI, Kumkum. *Politics of the possible: essays of tender, history, narratives, colonial English*. London: Anthem Press, 2002. 503 s.

15. PAUL, John Jeya, YANDELL, Keith Edward. *Religion and public culture: encounters and identities in modern South India*. Richmond: Curzon, 2000. 260 s.
16. PILLAY, Kolappa Kanakasabhpathi. *The caste system in Tamil Nadu*. Chennai: MJP Publishers, 1979. 171 s.
17. SMITH, Brian K. *Classifying the universe: the ancient Indian Varna system and the origins of caste*. New York: Oxford University Press, 1994. 408 s.

Právní úprava:

18. Ústava Indie

Abstrakt

ZABLOUDILOVÁ, J. *Postavení kast v indické společnosti*. Olomouc 2011. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Právnická fakulta. Katedra teorie práva. Vedoucí práce JUDr. Petr Osina, Ph.D.

Práce pojednává o společenských skupinách v Indii, zvaných kasty. Vymezuje jejich historický vývoj z původních společenských skupin – varn, jejich obecnou charakteristiku a zásadní rozdíly čtyř základních kast - Bráhmanů, Kšátrijů, Vaišjů a Šúdrů, a to v různých oblastech společenského života. Autorka se také zaměřuje na neopomenutelnou pátou společenskou skupinu obyvatel Indie, na Nedotýkatelné, kteří nejsou považováni za samostatnou kastu. Velmi důležité jsou z hlediska pochopení kastovního systému teorie čistoty a znečištění a základy filozofie hinduismu. Nejrozsáhleji se autorka věnuje popisu kast v oblasti rodinných vztahů, manželství, uzavírání sňatků a dělby práce. V poslední části práce jsou popsány hlavní vlivy moderní společnosti na další vývoj kastovního systému. I když současná indická právní úprava zakazuje kastovnictví prostřednictvím ústavního zakotvení rovnosti občanů, kastovní systém je stále naprostým základem všech společenských vztahů.

Abstract

The position of castes in the Indian society.

The thesis deals with social groups in India named castes. It identifies their historical development of original groups - Varnas, their general characteristics and differences of four major castes - Brahmans, Ksatriyas, Vaishyas and Shudras, in various areas of social life. The authoress also focuses on the unforgettable fifth social group in India, the Untouchables, who are not considered as a separate caste. Very important for understanding the caste system is the theory of pure and impure, and the philosophy of Hinduism. Most, the authoress deals with the description of castes in the area of family relations, marriage, marriages and division of labor. In the last part of the work there are described the main influences of modern society to further development of the caste system. Although the current Indian law prohibits caste system through the constitutional equality of citizens, the caste system is still an absolute basis of all social relations.

Klíčová slova

Kasta, varna, Bráhman, Kšátrij, Vaišjij, Šúrda, Nedotýkatelní

Key words

Caste, varna, Bráhman, Ksatriya, Vaishya, Shudra, Untouchables